

بررسی برخی از روشهای آموزش حقوق بشر

فریبا نواب دانشمند*

چکیده

هزاره سوم میلادی در شرایطی آغاز شده است که جامعه جهانی همچنان با چالش‌هایی جدی در زمینه دستیابی به صلح و امنیت بین‌المللی روبه‌رو است. موارد متعدد نقض حقوق بشر موجب شده است که دولتهای جهان به فکر یافتن راه‌حلی به‌منظور جلوگیری از وقوع چنین پیشامدهایی باشند. ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را مبنای تحقق صلح و امنیت در جهان معرفی می‌کند. یکی از بهترین راههای ترویج حقوق بشر و احترام به آزادی‌های اساسی، درونی ساختن و نهادینه کردن ارزشها و اصول حقوق بشر است که به‌منظور تحقق یافتن آن آموزش حقوق بشر ضروری می‌باشد و برای مؤثرتر ساختن این آموزش‌ها نیازمند شناخت و بررسی شیوه‌ها و روش‌های آموزشی هستیم که بتواند ما را در رسیدن به این هدف یاری رساند. این مقاله در نظر دارد به بررسی فرایند آموزش حقوق بشر و روش‌های آموزشی نوینی که در این زمینه توصیه شده است بپردازد.

واژگان کلیدی

حقوق بشر، آموزش، آموزش حقوق بشر، روش، آموزش رسمی، آموزش غیررسمی، فراگیر، مقطع تحصیلی.

---

*. دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق بشر دانشگاه تهران.
از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر امیر حسین رنجبریان که با راهنمایی‌ها و تشویق‌های بزرگوارانه خود مرا در نوشتن این مقاله یاری نمودند خالصانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

مقدمه

از سال ۱۹۴۵ (زمان تأسیس سازمان ملل متحد) ترویج و حمایت از حقوق بشر یکی از مهمترین نگرانی‌ها و زمینه‌های اصلی کار سازمان ملل متحد بوده است. بر همین اساس است که سازمان ملل متحد آموزش حقوق بشر را یکی از حقوق اساسی بشر دانسته و آن را وسیله مهمی جهت ترویج حقوق بشر می‌داند.

هدف از آموزش حقوق بشر، تعلیم مهارت‌ها، ارائه اطلاعات علمی و شکل دادن به رفتارهایی است که باعث پیشبرد فرهنگ حقوق بشر می‌شود.

در کنفرانس ۱۹۹۳ وین، آموزش حقوق بشر، تعلیم و آگاهی دادن در این زمینه برای تقویت تفاهم مشترک، بردباری و صلح بین جوامع ضروری دانسته شده است.^۱

با توجه به اهمیت آموزش در رعایت حقوق بشر، سازمان ملل متحد سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ را دهه آموزش حقوق بشر اعلام کرد، تا از این طریق موجب افزایش آگاهی جهانی از حقوق بشر و تقویت فرهنگ جهانی حقوق بشر شود.^۲ سپس سازمان ملل در جهت یاری رساندن به این امر «برنامه اقدام دهه آموزش حقوق بشر» را تصویب نمود.

به همین مناسبت فعالیت‌های بسیاری در کشورهای مختلف انجام شد که دستاوردهای مهمی به همراه آورد. از جمله آنکه در حدود سی کشور اقدام به اصلاح برنامه درسی مدارس کرده یا اقدامات دیگری در جهت ترویج آموزش حقوق بشر به عمل آورند.

آنچه مسلم است آنکه به منظور تحقق یافتن حق آموزش حقوق بشر علاوه بر تصویب اسناد و همکاری سازمان‌های مختلف نیازمند تدوین برنامه‌ها و راهکارها و همچنین روش‌هایی هستیم که در غالب آن روش‌ها بتوان آموزش حقوق بشر را ارائه نمود.

جریان آموزش حقوق بشر به مانند هر فرایند آموزشی دیگری از عناصر و اجزایی تشکیل یافته است که آگاهی و توجه نسبت به این عناصر می‌تواند به اجرای مؤثرتر آموزش حقوق بشر کمک کند. همچنین گروه‌های سنی مختلف و اقشار متفاوت جامعه دارای ویژگی‌های گوناگونی هستند که این خصوصیت‌ها باید مورد نظر قرار گیرند. توجه به بافت فرهنگی، سیاسی و نیازهای مردمان هر منطقه دارای اهمیت اساسی است، زیرا آموزشی مؤثر و موفق است که با نیازهای زندگی واقعی افراد منطبق بوده و منجر به توانمند ساختن اشخاص شود. آموزش حقوق بشر باید قابلیت تغییر و تحول در زندگی افراد را داشته باشد به همین منظور توصیه می‌شود که از روش‌های آموزشی مشارکتی و فراگیر- محور که در آنها فراگیران نقش اصلی را در جریان

1. Vienna Declaration on Human Rights of Action, UNA/CONF. 157/23 (19 July 1993) , para 73.

2. United Nations Decade for Human Rights Education, General Assembly, A /RES /49 /184, December 23, 1994.

یادگیری ایفا می‌کنند استفاده شود. تحقیقات نشان داده‌اند که روش‌های آموزشی موفق، شیوه‌هایی هستند که در آنها فرایند یادگیری از طریق پیگیری فعال دانش و نه دریافت منفعل آن تسریع می‌شود و آن روش‌ها به توسعه مهارت‌های تفکر و استدلال پیشرفته کمک می‌کنند. این مقاله در نظر دارد به‌طور اختصار آموزش حقوق بشر را به‌عنوان یک فرایند آموزشی مورد توجه قرار دهد و برخی از روش‌های آموزشی را که در این زمینه می‌تواند مؤثرتر واقع شوند بررسی نماید.

بخش نخست آموزش حقوق بشر

الف - مفهوم و اهداف آموزش حقوق بشر

واژه انگلیسی Education (آموزش و پرورش - تعلیم و تربیت) در اصل به معنای رهبری کردن یا به بار رسانیدن است. اگر نتایج ذهنی جریان آموزش و پرورش را در نظر بگیریم، می‌توانیم بگوییم که آموزش و پرورش فعالیتی است که به ذهن انسان شکل و نظام می‌بخشد و آن را موافق موازین اجتماعی درمی‌آورد.^۳ یونسکو آموزش را چنین تعریف می‌کند: آموزش و پرورش عبارت است از تمام کنش‌ها و اثرات و راه‌ها و روش‌هایی که برای رشد و تکامل توانایی‌های مغزی، معرفتی و همچنین مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتار انسان به‌کار می‌روند؛ البته به طریقی که شخصیت انسان را تا ممکن‌ترین حد آن تعالی بخشد و یکی از ارزش‌های مثبت جامعه‌ای که در آن زیست می‌کند باشد.

در وجه محدودتر، اصطلاح آموزش و پرورش یا تعلیم و تربیت، به‌عنوان وسیله‌ای استفاده می‌شود که متوجه هر نوع فعالیت‌هایی باشد که هدفشان انتقال معارف نظری و عملی، بویژه توسط وسایل منظم (سیستماتیک) است.^۴

آموزش حقوق بشر را نمی‌توان به روش خاصی محدود و منحصر نمود، بلکه هر پدیده و امکاناتی که بتواند به ترویج رعایت حقوق بشر و ارزش‌های انسانی توجه کند حتی اگر با چنین عنوانی شناخته نشود، آموزش حقوق بشر محسوب می‌شود. در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ تلاش‌ها برای تعریف کردن آموزش حقوق بشر (HRE) به فراگیری شناختی نوجوانان و جوانان در فضای مدارس رسمی تأکید داشت و به این ترتیب به آموزش بزرگسالانی که مدرسه را به پایان رسانده بودند و

۳. جان دیویی، مقدمه‌ای بر فلسفه آموزش و پرورش یا دموکراسی و آموزش و پرورش، ترجمه امیر حسین آریانپور، تهران، دانشسرای پسران تبریز با همکاری انتشارات فرانکلین، ۱۳۳۹، ص ۱۴.
۴. صفوی، امان‌الله، کلیات روشها و فنون تدریس تهران، انتشارات معاصر، ۱۳۷۴، ص ۱۱.

یا هرگز فرصت حضور یافتن در مدرسه را نداشتند، توجهی نمی‌شد. اما رشد فعالیت‌های حقوق بشری در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ با خود رشد شناسایی توان بالقوه قالب حقوق بشر برای تغییر اجتماعی و اهمیت آگاهی‌های حقوق بشری برای همه بخش‌های جامعه را به ارمغان آورد.^۵

سازمان عفو بین‌الملل، آموزش حقوق بشر را به‌عنوان برنامه‌ای که به‌منظور فراهم کردن دانش و درک در مورد حقوق بشر و تلاشی برای معرفی ارزش‌های حقوق بشری در برنامه‌ها و آموزش‌های رسمی و غیر رسمی است تعریف می‌کند.^۶

و نیز می‌توان گفت، آموزش حقوق بشر، مجموعه‌ای از آموزش‌ها در جهت زیر است:

الف- ایجاد آگاهی در خصوص ارزش‌های مربوط به حقوق بشر؛

ب- توسعه و تقویت رعایت حقوق بشر از طریق آموزش و پرورش؛

ج- آشنایی با ساز و کارهای تضمینی جهت برخورد و مقابله با موارد نقض حقوق بشر و التزام و اجبار به رعایت آن.^۷

بنابراین، نمی‌توان آن را به معرفی ساده محتوای حقوق بشر در یک برنامه سنگین درسی تنزل داد. بلکه می‌باید محدوده وسیعی از فرایندهای یادگیری و فعالیت‌هایی را شامل شود که کودکان و بزرگسالان را قادر می‌سازد که به‌صورت انفرادی و یا جمعی شخصیت خود را در اجتماع پرورش دهند.

آموزش حقوق بشر شامل یادگیری و تمرین حقوق بشر است. به این معنا که حقوق بشر در تمام سطوح نظام آموزشی اجرا می‌شود و از طریق انتقال محتوا و نیز تجربه کردن، آموزش داده می‌شود.^۸

به‌طور کلی می‌توان گفت آموزش حقوق بشر ناظر به سه حوزه اصلی است:

۱- آموزش‌هایی که سطح «دانش» مخاطبان را در خصوص حقوق بشر ارتقا می‌دهند. برای مثال؛ آموزش‌های که به معرفی اسناد حقوق بشر، تحولات تاریخی مربوط به حقوق بشر،... می‌پردازد (حیطه شناختی)؛*

۲- آموزش‌هایی که شناسایی و معرفی ایستارها و «نگرش‌های» حقوق بشری یا مغایر با

5. Nancy Flowers et al., *The human Rights Education Hand book, Effective Practices for learning, Action and change*, 2002, www.server.law.wits.ac.za/humanrts/edumat/pdf/hreh.pdf, p. 1.

6. Amnesty International organization, *Amnesty International, A Manual For teaching human rights*, June 1999, <http://web.amnesty.org/library/pdf/AFRO1003199>, p. 7.

7. امیرارجمند/اردیسیر، «آموزش حقوق بشر»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵ - ۲۶ (بهار - تابستان ۷۸)، ص ۱۶۶ - ۱۶۵.

8. یونسکو و آموزش حقوق بشر، ترجمه وزارت آموزش و پرورش، تهران، وزارت آموزش و پرورش و کمیسیون عالی حقوق بشر، [بدون تاریخ]، ص ۵.

*. Cognitive Domain.

حقوق بشر را هدف قرار داده‌اند، از جمله توجه دادن افراد به مسئله شأن و کرامت انسان، برابری انسانها و... که می‌تواند افراد را برای مشارکت فعال در جامعه آماده سازد (حیطه عاطفی)*؛
۳- آموزش‌هایی که «مهارت‌های» حقوق بشری مخاطبان را افزایش می‌دهد و آنها را در احقاق حقوق خویش و بازداشتن از نقض حقوق‌شان توانا می‌سازد، از جمله مهارت‌های مربوط به حل مسئله، همکاری و... (حیطه روانی - حرکتی)**.

در زمینه ضرورت و اهداف آموزش حقوق بشر باید گفت:

دلیل وجودی هر سیستم آموزشی، تحقق بخشیدن به هدفهای آن نظام است^{۱۰} و اسناد بین‌المللی حقوق بشر نیز اهداف امیدبخشی را برای آموزش حقوق بشر مقرر می‌کند، برای مثال کنگره بین‌المللی آموزش حقوق بشر وین ۱۹۷۸ اهداف آموزش حقوق بشر را چنین اعلام کرد: «تشویق برخوردهای مبتنی بر دگرپذیری، احترام و همبستگی، به دست آوردن شناخت و اطلاعات در مورد حقوق بشر و آگاه ساختن افراد از راهها و وسایلی که به یاری آنها حقوق بشر را می‌توان به واقعیت اجتماعی و سیاسی بدل کرد»^{۱۱}.
همچنین قطعنامه ۴۹/۱۸۴ مجمع عمومی، هدف از آموزش و پرورش را رسیدن به هدف‌های زیر می‌داند:

الف- تقویت رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی؛

ب- شکوفایی همه جانبه شخصیت انسانها و مفهوم حیثیت و کرامت شخصی آنان؛

ج- ارتقای حسن تفاهم، دگرپذیری، برابری میان مردان و زنان و دوستی بین تمام کشورها، افراد بومی و گروههای نژادی، ملی، قومی، دینی و زبانی؛

د- بهره‌مندی تمام افراد از وسایل ضروری برای مشارکت حقیقی در جامعه‌ای آزاد؛

ه- پیشبرد و گسترش فعالیت‌های ملل متحد در راه حفظ صلح.^{۱۲}

بعضی از مربیان و صاحب‌نظران بر اهداف شناختی آموزش حقوق بشر تأکید بیشتری دارند و برخی دیگر بر ادغام و همبستگی فراگیری‌های شناختی و عاطفی اصرار بیشتری دارند. اما آنچه مسلم است این می‌باشد که هدف نهایی از آموزش حقوق بشر توانمند ساختن

*. Affective Domain.

** Psychomotor Domain.

۹. گزارش طرح ملی بررسی حقوق بشر در نظام آموزشی مدارس ایران، تهران، مرکز مطالعات حقوق بشر دانشگاه تهران، بهار و تابستان ۱۳۸۳، ص ۴.

۱۰. شعبانی، حسن، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، تهران؛ سمت، ۱۳۷۹، ص ۱۳۶.

11. Vienna congress Human Rights Education (1978).

12. United Nations Decade for Human Rights Education, General Assembly, A/RES /49 /184, December 23, 1994.

افراد است و توانمندسازی «فرایندی است که کنترل و تسلط مردم و یا اجتماعات را بر زندگی و تصمیمات مؤثر بر زندگی خودشان افزایش می‌دهد».^{۱۳}

ب- اجزای سازنده آموزش حقوق بشر

هر تجربه آموزشی از اجزای سازنده‌ای تشکیل می‌شود که به‌طور ویژه در مورد آموزش حقوق بشر هم که آموزش و عمل را به هم پیوند می‌دهد مؤثر می‌باشند. یک فعالیت آموزشی می‌تواند چندین بخش از این عناصر را تقویت کند. این عناصر به مریبان و فعالان حقوق بشر در طراحی و سازمان دادن محتوای آموزشی و اتخاذ استراتژی‌هایی که منجر به یک فراگیری هدفمند و تحقق نتیجه عملی شود کمک می‌کند.

هنگامی که این اجزای سازنده با هم مورد استفاده واقع می‌شود، کمک بسیار مهمی در جهت مؤثرتر ساختن آموزش‌ها می‌نماید. هنگامی که افراد دانش، مهارت، تعهد و تجربه را توأمان کسب می‌نمایند و زمانی که یادگیری مشتمل بر دانش، عمل و تفکر (انعکاس)^{*} شود، فرآیند آموزش بدرستی انجام یافته است.

دو نکته در مورد عناصر سازنده آموزش حقوق بشر وجود دارد: اولاً این عناصر وسیله هستند و مانند هر وسیله دیگری آموزگاران باید به‌طور انتخابی و در مورد معقول از آنها استفاده کنند و نباید مدل را به‌طور مطلق بپذیرند و یا رد کنند؛ ثانیاً این اجزای سازنده به‌طور متوالی (به ترتیب) و مستقل از یکدیگر نیستند.

۱- جزء سازنده اول: تفکر**

این بخش به پاسخگویی این سؤال می‌پردازد که فراگیران چه دانش‌ها و اطلاعاتی را باید درک نمایند و چه توانایی‌های جدید فکری باید به دست آورند؟ هدف این جزء سازنده آموزش حقوق بشر ایجاد دانش و فهم در فراگیران است.

چگونه می‌توان از این جزء سازنده استفاده کرد؟

۱-۱- توجه به دانش و تجارت فراگیران در زمینه حقوق بشر در بدو آموزش

توصیه می‌شود که مربی ابتدا سابقه و سرگذشتی شخصی از هر یک از فراگیران به دست آورد. زیرا آموزش حقوق بشر به دانش هر یک از فراگیران و معلم هر دو وابسته است. تجارب و

13. Nancy Flowers *et al*, part 1. c. *op.cit.*, pp. 1-5.

*. Reflection.

** . Thinking.

درکی که هر یک از فراگیران حقوق بشر داشته‌اند در فرایند آموزش حقوق بشر دارای اهمیت است. همچنین فراگیران باید بتوانند بین مفاهیم حقوق بشر و زندگی و تجارب خودشان پیوند برقرار نمایند. تنها در این صورت است که فرایند آموزش حقوق بشر بدرستی می‌تواند تحقق یابد.

۱-۲- ایجاد درک مشترک از تاریخچه و مفاهیم اساسی حقوق بشر

کسب برخی اطلاعات در مورد حقوق بشر بسیار مهم است و همه فراگیران باید از آنها مطلع باشند. مثلاً آگاهی از اعلامیه جهانی حقوق بشر، تاریخچه حقوق بشر بین‌الملل، سازمان‌های منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی حقوق بشر نمونه مطالبی هستند که فراگیران باید در جریان آنها قرار گیرند.

۱-۳- پایه‌گذاری دانش مورد نیاز برای فراگیری‌های آینده

دانشی که در طول یک دوره آموزش حقوق بشر ارائه می‌شود باید نقطه شروعی باشد که افراد را برای برداشتن گامهای بعدی توسط انتقال مهارت‌های تحقیق، ارائه کردن مستندات، مطالعه منابع مفید و توانایی طرح کردن پرسش در وضعیت حقوق بشری آماده کند. همچنین این دانش می‌تواند بنیادی برای مهارتهای عملی آموخته شده در سایر بخش‌های آموزش حقوق بشر شود.

۱-۴- اجازه دادن فرصت‌های انتقادی برای تأمل

مرور، تجزیه و تحلیل و تأمل در مورد دانش و تجربه آموزشی که آنها کسب کرده‌اند به فراگیران اجازه می‌دهد بتوانند در مورد حقوق بشر فکر کنند، آن را درونی کنند و عکس‌العمل نشان دهند.

مربیان حقوق بشر می‌توانند از مجلات، گفتگوها، بحث‌های گروهی و سایر روشها به‌منظور تجزیه و تحلیل امور و مرتبط ساختن افکار و تجارب به یکدیگر استفاده کنند.

۱-۵- ایجاد توانایی برای تفکر انتقادی، استدلال اخلاقی و تصمیم‌گیری

برای درک حقوق بشر نیاز به فکر کردن به شیوه‌های جدید وجود دارد.^{۱۴} هدف عمده آموزش نیز باید وادار کردن افراد به تفکر باشد. تفکر راهی برای معنادار کردن روابط بین رخدادها، مفاهیم، اصول و اشیا است و تفکر انتقادی هم اندیشیدن درباره شیوه خود تفکر است. در تفکر انتقادی عوامل مؤثر بر رفتارها و نگرش‌ها، ابتدا مشخص شده و مورد ارزشیابی قرار

14. *Ibid*, Part III. C, pp. 1-3.

می‌گیرند و سعی می‌شود از مهارت‌های تفکر، بالاترین استفاده صورت گیرد. این نوع تفکر بهره‌گیری از راهبردها و مهارت‌های شناختی به‌منظور بالا بردن بارز مطلوب رفتارهاست. انیس تفکر انتقادی را تفکر مستدل و تیزبینانه درباره‌ی اینکه چه چیزی را باور کنیم و چه اعمالی را انجام دهیم تعریف کرده است.^{۱۵} مواردی نظیر واداشتن فراگیران به تفکر به‌منظور حل مسئله، ایجاد روحیه‌ی انتقادی و نقدپذیری در معلمان و فراگیران، تشویق فراگیران به سؤال و کنجکاوی موجب تقویت تفکر انتقادی در فراگیران می‌شود^{۱۶} و همگی این موارد بخش‌های مهمی از آموزش حقوق بشر را تشکیل می‌دهند.

۲- جزء سازنده‌ی دوم: احساسات

جزء سازنده‌ی دوم جنبه‌های شخصی و احساسی آموزش حقوق بشر را مورد توجه قرار می‌دهد. هدف از این جزء، تقویت کردن تعهد و مشارکت است. این جزء شامل دو نکته بسیار مهم است: ۱- تمرکز بر ارزشها، عقاید و احساساتی که یک شخص را در جهت عمل به حقوق بشر برمی‌انگیزد؛ ۲- در ارتباطات و فرهنگ مشترکی که بر محیط آموزشی حاکم است به حقوق بشر عمل بشود.

در واقع آموزش‌های حقوق بشر باید بر ارتباطات شرکت‌کنندگان در فراگیری، تأثیر بگذارد و کمک کند که آنها به سوی اهداف مشترکی که نسبت به آنها مسئولیت دارند با یکدیگر همکاری نمایند. این جزء سازنده در اینکه فعالان پس از ترک محیط آموزشی به کار خود ادامه دهند مؤثر است و موجب می‌شود که افراد دیرتر دچار خستگی شوند و شبکه‌های گروهی را توسعه دهند. این جزء قصد دارد که به این پرسش پاسخ دهد که چطور ماهیت تجربه‌ی آموزشی می‌تواند موجب بهبود شرایط اجتماعی و احساسی شرکت‌کنندگان در دوره‌های آموزشی مهم هم به‌صورت شخصی و هم به‌طور گروهی بشود.

چگونه می‌توان از این جزء سازنده استفاده کرد؟

۲-۱- تشویق فراگیران به خدمتگزاری در راستای حقوق بشر

داستانهای امیدوارکننده‌ی فعالان و داستان‌های غم‌انگیز نقض حقوق بشر هر دو در برانگیختن فراگیران اهمیت دارند و تحقیقات نشان می‌دهند که هنگامی که افراد به‌طور احساسی با چیزی مرتبط می‌شوند بیشترین یادگیری صورت می‌پذیرد.

۱۵. صباغیان، زهرا، «آموزش و پرورش و تفکر انتقادی»، تربیت، شماره ۱۰ و ۱۱، تابستان ۸۴، ص ۵۳-۵۲.

۱۶. چت مایرز، آموزش تفکر انتقادی، ترجمه‌ی خدایار ایلی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۴، صص ۵۲-۷.

۲-۲- کمک به شرکت کنندگان در ارزیابی رعایت حقوق خود و دیگران

آموزش حقوق بشر موجب می‌شود که افراد توجه بیشتری به رعایت حقوق بنیادی خود و دیگران بنمایند.

۲-۳- ایجاد یک شبکه یک پارچه‌ای که در طی اجتماع آموزشی و پس از ترک آن باقی

بماند

تحقیقات نشان داده است که مردم هنگامی بهتر می‌آموزند که احساس کنند بخشی از یک اجتماع هستند که با فراگیران دیگر در ارتباط می‌باشند. آموزش حقوق بشر می‌تواند اجتماعی را ایجاد کند که با افراد آن در حین فراگیری و پس از اتمام دوره آموزشی با یکدیگر پیوند می‌یابند و ارتباطاتشان را حفظ می‌کنند.

۲-۴- ایجاد توانایی‌ها و مهارت‌هایی جهت ائتلاف سازی‌ها و تشکیل گروه‌ها و

اجتماعات پیگیری کننده

آموزش حقوق بشر به مردم می‌آموزد که چگونه اجتماعی را به منظور پیگیری آموزش‌های حقوق بشر ایجاد کنند نظیر ایجاد شبکه‌های حمایتی و...

۲-۵- ایجاد مهارت‌هایی جهت رشد، درمان و سلامتی شخصی

حمایت از حقوق بشر کاری سخت و طاقت فرساست و اغلب به افسردگی و احساس گناه در میان فعالان منجر می‌شود. شنیدن نقض‌های حقوق بشر و یا تشخیص و شناسایی تضییع‌های حقوقی می‌تواند احساسات افراد را متأثر سازد. افرادی که درگیر حقوق بشر هستند به فرصت‌هایی برای گفتگو کردن و منعکس ساختن احساساتشان به منظور حفظ سلامت روانی‌شان نیاز دارند. همچنین باید بیاموزند که چگونه میان کارهای حقوق بشری و بخش‌های دیگر زندگی‌شان توازن برقرار نمایند. آنها بیش از سایرین نیازمند مهارت‌های اساسی برای سازگاری با ضربه‌هایی که بر خودشان و سایرین تأثیرگذار است، می‌باشند.

۲-۶- برگزاری جشن موفقیت‌های گروه آموزش حقوق بشر

آموزش حقوق بشر باید فعالیتی شاد و نشاط آور باشد. هنگامی که گروهی کاری انجام می‌دهند که منجر به یک پیروزی می‌شود و یا در آموزش به موفقیت می‌رسند برگزاری مراسم و جشن مناسب اهمیت دارد.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

۳- جزء سازندهٔ سوم: آماده سازی*

این جزء سازنده در پی پاسخگویی به این سؤال است که چه مهارت‌هایی باید پس از اتمام دورهٔ آموزشی در فراگیران ایجاد شود؟

آموزش حقوق بشر به شرکت‌کنندگان در کسب مهارت‌هایی که آنها برای اعمال حقوق خود و دیگران احتیاج دارند کمک می‌کند. مهارت‌های زیادی در آموزش حقوق بشر مهم هستند مانند چگونگی مداخله، هنگامی که افراد شاهد وقوع نقض حقوق بشر هستند، نحوهٔ برقراری ارتباط با افرادی که صاحبان قدرت هستند، سازماندهی کردن دیگران و تعلیم دادن دیگران در مورد حقوق بشر. مهارت‌هایی که آموزش داده می‌شوند باید با موقعیت‌ها و نیازهای فراگیران متناسب و مرتبط باشند.

چگونه از این جزء سازنده باید استفاده کرد؟

۳-۱- تشخیص و شناسایی مهارت‌های مورد نیاز فراگیران

مربیان باید از فراگیران در مورد نیازهایشان سؤال کنند و نقاط قوت و ضعف شرکت‌کنندگان را تشخیص دهند و این نقطهٔ آغازی برای آموزش مهارت‌ها است. چنین برآوردی به مربیان در تشخیص اینکه چه مطالبی را باید آموزش دهند کمک خواهد کرد. همچنین مربیان می‌توانند برنامه‌های طراحی کنند که فراگیران در مهارت‌هایی که دارا هستند با یکدیگر سهیم شوند.

۳-۲- آموزش افراد به منظور کسب مهارت‌های بالا بردن توانایی حمایت از خود در

زمینهٔ حقوق بشر

اغلب، آموزش حقوق بشر با حقوق فردی یک شخص آغاز می‌شود. چطور شخصی بداند که حقوقش چه زمانی نقض شده است؟ چگونه می‌تواند از نقض‌ها جلوگیری کند؟ چگونه وقتی حقوق فرد نقض شد می‌تواند مداخله کند؟

۳-۳- ایجاد مهارت‌هایی در فراگیران برای آموزش حقوق بشر به دیگران

مردم هنگامی بهتر می‌آموزند که به دیگران آموزش دهند بنابراین برای دست یافتن به آموزش بیشتر می‌توان به آماده ساختن افراد برای تدریس حقوق بشر به دیگران اقدام کرد. این استراتژی باعث می‌شود که حقوق بشر بهتر در فراگیران «درونی» شود.

---

*. Equipping.

۳-۴- ایجاد مهارت‌هایی برای حمایت از حقوق بشر و ترویج آن

آموزش حقوق بشر در به دست آوردن مهارت‌هایی در زمینه تحقیق، جمع‌آوری و ارائه مستندات که در حمایت حقوق بشر بسیار اهمیت دارند، ایجاد ائتلاف‌ها و آگاه کردن مردم نسبت به حقوق‌شان کمک می‌نماید. به‌طور کلی، باید گفت هر نوع مهارتی که به مردم در عمل کردن به حقوق بشر کمک کند بخش با ارزشی از آموزش حقوق بشر می‌باشد.^{۱۷}

۴- جزء سازنده چهارم: عمل کردن*

چگونه تجربه آموزشی منجر به بهبود وضعیت حقوق بشر خواهد شد؟ هدف این جزء سازنده، به اجرا در آوردن آموزش‌های حقوق بشر است. قطعاً عمل کردن به آموزش‌ها بخش ضروری از آموزش حقوق بشر است. باید فرصت‌هایی ایجاد شوند که فراگیران درس‌ها و مهارت‌های آموخته شده را به مرحله اجرا بگذارند. این تمرین آموزش را تداوم می‌بخشد و موجب معنادار شدن آموزش می‌شود و همچنین آموزش در مورد حقوق بشر را به آموزش برای حقوق بشر تبدیل می‌کند. جزء عملی آموزش حقوق بشر اشکال بسیار متعددی می‌تواند به خود بگیرد. شرکت‌کنندگان می‌توانند نقش‌هایی را به شکل بازی و تقلید برعهده بگیرند و سناریوهایی را به نمایش درآورند که به آنها در اعمال ایده‌های کارگاه آموزشی کمک می‌کند.

همچنین آنها می‌توانند مهارت‌هایی در زمینه استراتژی‌های عمل کسب نمایند که آنها را در موقعیت‌ها و پرونده‌های مربوط به حقوق بشر و نیز فعالیت‌های مربوط به تصویب لوایح از طریق نمایندگان مجلس، تجهیز و بسیج حمایت‌ها، آموزش و برداشتن گام‌های حقوقی رسمی یاری می‌نمایند.

چگونه می‌توان از این جزء سازنده استفاده کرد؟

۴-۱- اعمال کردن، تمرین و تکرار مهارت‌ها و درس‌های آموخته شده در کارگاه

آموزشی

آموزش تجربی شامل ۳ مرحله است: ۱- یادگیری یک توانایی؛ ۲- اعمال کردن آن؛ ۳- تأمل بر آن تجربه. تکرار مهارت‌های آموخته شده در موقعیت‌های گوناگون زندگی در ایجاد توانایی و افزایش اعتماد به نفس بسیار مؤثر است. به همین دلیل انجام دادن مهارت‌های مربوط به حقوق بشر برای فراگیری حقیقی حقوق بشر ضروری است.

17. Nancy Flowers *et al*, part III. c, *op.cit.*, pp. 4-7.

*. Taking Action.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

۴-۲- متعهد کردن افراد به کار حقوق بشر خواه به شکل آموزش، حمایت و دفاع، دخالت یا ایجاد کردن اجتماعات
آموزش حقوق بشر اغلب با انجام پاسداری و حمایت از حقوق دیگران همراه است.

۴-۳- الگو ساختن رعایت حقوق بشر و کرامت انسان در خود اجتماع آموزشی
اگر آموزش به طور صحیح، مؤثر و صادقانه انجام شود این آموزش همیشه باید حقوق بشر را رعایت کند. فعل و انفعالات و اعمال همه این مجموعه، شامل: آموزش دهنده- فراگیر، فراگیر- فراگیر و شرکت کننده- غیر عضو، همگی باید مبتنی بر اصول حقوق بشر باشند. نقض‌های حقوق بشر که در اجتماع آموزشی اتفاق می‌افتد باید به سرعت و با دقت مورد توجه قرار گیرد. می‌توان گفت احترام به تکثر و تنوع، وجود دموکراسی و آموزش فراگیر- محور از ویژگی‌های استراتژی‌های آموزشی مبتنی بر حقوق بشر هستند. مربیان حقوق بشر باید واقعاً با فراگیران مشارکت کنند و آماده ایجاد اشتباهات و تصحیح آنها باشند و در صدد بهبود تدریس خود بر اساس درخواست و کاربردی که در جهان واقعی وجود دارد بر آیند.

۴-۴- حمایت و یاری شرکت کنندگان برای طراحی و ایجاد برنامه‌هایی برای عمل پس از اتمام تجربه آموزشی

چگونه شرکت کنندگان می‌توانند امیدوار باشند به آنچه از طریق آموزش حقوق بشر فراگرفته‌اند؟ آنها چه اهداف جدیدی بر اساس درک جدیدشان از حقوق بشر دارند؟ برای نائل شدن به این اهداف چه گامهایی می‌توان برداشت؟ با چه موانعی آنها در بازگشت به محیط‌های قبلی خویش نظیر خانواده و... روبرو خواهند شد؟ آنها از چه حمایت‌ها و فرصت‌هایی برخوردار خواهند بود؟ مربیان می‌توانند با کمک کردن به فراگیران از طریق ارائه پاسخهایی به این سؤالات به تداوم جریان آموزش پس از اتمام دوره آموزشی کمک نمایند. طراحی برنامه‌های عملی نوشته‌شده خواه به صورت فردی و یا گروهی می‌تواند نتیجه طبیعی یک تجربه آموزشی حقوق بشر باشد.^{۱۸}

ج- انواع آموزش حقوق بشر

به طور کلی، آموزش حقوق بشر را می‌توان در دو نظام آموزشی رسمی و غیررسمی ارائه نمود. در نظام رسمی، آموزش حقوق بشر در مدارس و دانشگاهها انجام می‌شود و در نظام غیررسمی، آموزش حقوق بشر به اقشار و گروه‌های مختلف مردم و خارج از مدارس؛ مثلاً از طریق

---

18. *Ibid*, part. III: c, pp. 8-10.

سازمان‌های غیردولتی، رسانه‌ها و... انجام می‌پذیرد.^{۱۹}

۱- آموزش رسمی*

وارد ساختن اطلاعات حقوق بشر به آموزش رسمی بر حسب سطوح آموزشی متغیر است. بیشترین اطلاعات مستقیم حقوق بشر در سطح آموزش عالی یا متوسطه و کمترین آن در سطوح پیش از دبستان، ابتدایی و راهنمایی تحصیلی وجود دارد.^{۲۰}

۱-۱- آموزش حقوق بشر در سطح پیش دبستانی

آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان، به‌عنوان درون‌دادی** حساس هم از نظر رشد کلی یک فرد و هم از نظر تأثیر در پذیرش و نگهداری کودکان در سطوح ابتدایی دارای اهمیت است و باید در سیاست‌های ملی آموزش و پرورش دولت‌ها مورد توجه و تأکید فراوان قرار گیرد.^{۲۱}

شش سال اولیه زندگی کودک سالهایی حساس هستند، زیرا میزان رشد در این سالها نسبت به مراحل دیگر رشد، سرعت بسیار بیشتری دارد. کودکان در این دوران تمایل به خود محوری دارند و هر چیز را از دیدگاه و دریچه چشم خود می‌بینند. آنها به فعالیت‌های گروهی بزرگ عادت ندارند و نیز نمی‌توانند برای مدت طولانی ساکت و آرام بنشینند. کودکان به‌طور طبیعی و با طیب خاطر به موسیقی و اشعار دارای وزن و قافیه پاسخ می‌دهند.

برای طراحی برنامه آموزشی دوران پیش دبستانی باید به نکات زیر توجه نمود:

- آموزش و پرورش در دوران اولیه کودکی برنامه‌ای است برای کودکان ۳ تا ۶ ساله که در دوره پیش از دبستان به سر می‌برند.
- برنامه‌های آموزشی برای مقطع پیش از دبستان باید رشد - محور و کودک - محور باشند و از رویکرد بازی و فعالیت پیروی کنند.
- برنامه آموزش و پرورش در دوران اولیه کودکی باید بر رشد کلی و همه جانبه

---

19. Grath Meintjens, Human Rights Education as Empowerment: Relations on pedagogy, in George J. Andreopoulos and Richard pierre claude, *Human Rights Education for the Twenty - First century* (philadelphia: University of pennsylvania press, 1997), pp. 75-76.

*. Formal Education.

۲۰. جانسون سیمونیدس، حقوق بشر، ابعاد نوین و چالش‌ها، دستورالعمل آموزش حقوق در دانشگاهها، مترجم محمدعلی شیرخانی، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۸۳.

** In put.

۲۱. ونیتا کول، برنامه آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان، ترجمه فرخنده مفیدی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، سمت، ص ۵.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

- کودک، شامل رشد جسمی و حرکتی، رشد شناختی، رشد زبان و گفتار، رشد عاطفی - اجتماعی، رشد خلاقیت، ابراز وجود و درک زیبایی‌ها تمرکز نماید.
- برنامه مناسب باید بتواند تعامل با محیط، مشارکت فعال در فعالیت‌های گروهی و توانایی حل مسائل خلاق را در کودکان تقویت کند.
- در برنامه‌ریزی برای این مقطع باید به نظر و طراحی قبلی برنامه‌ها توجه شود ولی در عین حال این برنامه‌ها باید نسبت به نیازهای کودکان انعطاف‌پذیر باشند.
- برنامه‌های این مقطع باید کودکان را برای دوران ابتدایی آماده نماید.^{۲۳}

به آموزش‌های حقوق بشر در سطوح پیش از دبستان در بسیاری از مناطق جهان به‌خوبی پرداخته نشده است، چرا که آموزش پیش از دبستان برای اکثریت مردم در بسیاری کشورها وجود ندارد و در بسیاری از مناطق جهان، آموزش حقوق بشر در این سطوح در آغاز راه می‌باشد.^{۲۳} مطابق با متن سیاست آموزشی کشور کاستاریکا با اصول پروژه مدارس وابسته به یونسکو، نیل به اهداف زیر برای آموزش حقوق بشر به کودکان مشخص شده است:

- کودک باید قادر بشود که:
- در انجام تکلیف روزانه از روش‌های خلاق استفاده بکند.
- اهداف، احساسات، افکار و تمایلات خود را با استفاده از روش‌های مختلف توصیفی در جوی همراه با احترام متقابل اظهار بدارد.
- اصول همکاری و اتحاد را در کاری که در خانواده، مدرسه یا اجتماع انجام می‌دهد، به‌منظور بهبود کیفیت زندگی به‌کار ببرد.
- حقوق و مسئولیت‌های خود را در موقعیت‌هایی که در خانواده، مدرسه و اجتماع با آنها روبرو می‌شود تجزیه و تحلیل کند.
- عقاید و نظراتی را که توسط افراد دیگر در مورد موقعیت‌ها و حوادث محیط پیرامون ابراز می‌شود، تجزیه و تحلیل کند.
- رسوم، عقاید و ارزش‌های را که در خانواده و اجتماع به آنها عمل می‌شود بفهمد و شرح دهد.
- در جشنواره‌های ملی که اصول دموکراتیک را جشن می‌گیرند، شرکت کند.^{۲۴}

۲۲. پیشین، ص ۵.

۲۳. جانوس سیمویندس، پیشین، ج ۲، ص ۱۸۴.

۲۴. یونسکو، فرهنگ دموکراسی. رویکردی نو برای مدارس، مترجم سهراب رضایی، تهران، عابد، ۱۳۸۱، صص ۴۸-۵۱.

روش آموزش و پرورش در دوره پیش دبستانی باید شامل فعالیت‌هایی نظیر داستان‌سازی، فعالیت‌های نمایشی، بحث و گفتگوهای آزاد و سازمان یافته، سرودها، گردش در طبیعت، بازی با معماها (پازلها) و ... بشود. استفاده از نمایشگاه‌ها و تابلوهای اعلانات و جشن‌های فرهنگی همگی می‌توانند روش‌های مناسبی باشند که به کودکان کمک کند تا بدانند چطور هرچیزی با زندگی مدرسه مرتبط است و کودکان را تشویق کند تا در مورد کار افراد دیگر فکر کنند و همچنین والدین را قادر می‌سازند تا از عناوین کار و علایق بچه‌هایشان آگاه شوند. همچنین استفاده از کارگاه قصه‌گویی و شعر نیز می‌تواند فرصت‌هایی را برای تقویت مهارت‌های شنیداری و خلاقیت کودکان فراهم کند.

استفاده از روش‌های مختلف تدریس که تفاوت‌های بین فردی شاگردان را در نظر دارد مورد تأکید است، به این منظور که همه دانش آموزان با اعمال روش‌های متفاوت به نتایج یکسان برسند.^{۲۵}

۲-۱- آموزش حقوق بشر در مقطع دبستان

اصل هفتم اعلامیه حقوق کودک (۱۹۵۹) مقرر می‌دارد که کودک «... باید از آموزش و پرورش برخوردار شود که ... به او اجازه دهد تا، در شرایط برابری فرصت‌ها و امکانات، استعدادهای خود، قضاوت شخصی و حس مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی خود را رشد دهد و عضو سودمند جامعه گردد».^{۲۶}

با توجه به اینکه بسیاری از کودکان تحصیلات خود را پس از این مرحله دنبال نخواهند کرد، برای اکثریت آنان دبستان یگانه فرصتی است جهت کسب آموزش و پرورش در زمینه حقوق بشر. شرکت‌کنندگان در دوره مطالعاتی آزمایشی بین‌المللی در مورد آموزش حقوق بشر، هدفهای این آموزش را در سطح دبستان به نحو ذیل معین کرده‌اند:

۱- فهماندن تدریجی این مطلب به کودک که مدرسه یک اجتماع است و کمک کردن به وی برای ادغام در این گروه اجتماعی که حق اوست؛

۲- واداشتن کودک به شرکت همواره فعالانه‌تر در زندگی مدرسه و بدین وسیله، بسط فضائل اجتماعی اساسی در نزد او، فضائلی از قبیل: احترام به حقوق دیگران؛ حس همبستگی، انضباط و مسئولیت؛ تمایل به فداکردن منافع شخصی خودش به سود جمع؛ و درک حیثیت انسانی؛

۳- عادت دادن او به اینکه مطابق راه و رسم دموکراسی زندگی کند.

۲۵. پیشین، ص ۶۱.

۲۶. اعلامیه حقوق کودک، اصل ۷.

در جریان کوشش برای نیل به این هدفها، چنین پیشنهاد شده است که باید به کودکان کمک کرد تا:

الف- شناختی پایه‌ای به‌دست آورند که به آنان امکان دهد تا تمدن خودشان و تمدنهای بیگانه را بفهمند و ارزیابی کنند، و نیز به تفاوت‌های موجود میان ملل پی‌برند؛

ب- کنجکاوی و ذوق پژوهش را کسب کنند؛

ج- مفهوم مکان و زمان را دریابند؛

د- قاموسی غنی به‌دست آورند که بتوانند با آن افکار و نظرات جدید را بیان کنند و دیگران را از اکتشافات خویش آگاه سازند؛

ه- توانایی استنتاج معقول و انتقادی به‌دست آورند.^{۲۷}

آنچه باید در مدارس ابتدائی به آن توجه شود توسعه نگرش احترام‌آمیز نسبت به منزلت انسان و شناخت تنوع و تفاوت‌های فردی می‌باشد. این یک نقطه شروع برای مفاهیم اصلی و اساسی حقوق بشر می‌باشد.^{۲۸} مفاهیم درس‌هایی نظیر تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، ادبیات، زبان و هنر امکان می‌دهد که حقوق بشر به مستقیم‌ترین نحوی در ذهن کودکان رسوخ یابد.^{۲۹} در مطالعه تاریخ می‌توان نقش شخصیت‌های بزرگ و میزان فداکاری آنها را مشخص نمود و از این راه روح وطن‌خواهی و نوع دوستی را در شاگردان پرورش داد. همچنین می‌توان زندگی و افکار و عقاید ملل مختلف را مورد مطالعه قرارداد و بدین‌وسیله روح تسامح را در برخورد به عقاید مختلف درجعه‌ها ایجاد نمود و آنها را به بررسی عقلانی و قضاوت صحیح درباره افکار و آراء دیگران تشویق کرد.^{۳۰} در درس‌های مربوط به جغرافیا معلمان می‌توانند از ویژگیهای محیط‌زیستی فراگیران صحبت کنند و نیز مسئولیت افراد انسان را نسبت به محیط زیست‌شان خاطر نشان نمایند.^{۳۱} در اروپا، خاورمیانه، آسیا و اقیانوسیه، منابع حقوق بشر در سطوح ابتدایی از طریق دوره‌های تعلیمات مدنی در دسترس قرار می‌گیرد.^{۳۲} استفاده از روش‌های فعال توصیه می‌شود، بویژه اینکه باید کودکان را برآن داشت که به جستجوهای درلغتنامه‌ها و کتابهای معتبر مبادرت ورزند. در خانه پرسش‌هایی درباره برخی موضوعات به‌عمل آورند، به سؤال کردن از دیدارکنندگان خارجی پردازند، قطعات بریده شده از روزنامه‌ها، تصاویر و اشیاء به نمایش

۲۷. شیلا کید، پیشنهادی چند برای آموزش حقوق بشر، ترجمه پرویز همایون‌پور، تهران، کمیسیون ملی یونسکو با همکاری انتشارات فرانکلین، ۱۳۵۱، صص ۳۶-۳۵.

28. UNESCO, *All human beings... A manual for human rights education*, (unesco 2000), 580.

29. UNESCO, *op.cit.*, p. 58.

۳۰. علی شریعتمداری، *روانشناسی تربیتی*، اصفهان، انتشارات مشعل، ۱۳۴۹، ص ۳۱۹.

31. UNESCO, *op.cit.*, p. 58.

۳۲. جانوس سیمونیدس، پیشین، ص ۱۸۵.

گذاشتنی را گردآورند، به تنظیم آلبوم‌ها و روزنامه‌های دیواری، و نیز به نگاهداری پرونده‌هایی از اخبار و تصاویر مبادرت ورزند. آنان در ساختن مدل و دوختن لباس برای نمایش‌ها شرکت کرده و به یادگرفتن ترانه‌هایی که برای جشن‌های مدرسه‌ای در تاریخ معین برگزار می‌شود، پردازند.^{۳۳} در طی درس‌ها و فعالیت‌هایی که در دبستان انجام می‌شود باید به دانش‌آموزان آموزش داده شود که جامعه نیازمند خدمات همه‌افراد بشر است و هرگروهی از اقشار جامعه رسالت خاصی را برعهده دارند.^{۳۴} در حدود سال آخر دبستان کودکان، پس از کسب چنین آمادگی، باید قادر باشند که مستقیماً به مطالعه اعلامیه ملل متحد درباره حقوق کودک و فصول ساده اعلامیه جهانی حقوق بشر پردازند. صندوق ملل متحد برای کودکان نسخه مصور و حاشیه‌نویسی شده‌ای از این اعلامیه را منتشر کرده است.^{۳۵}

در طرح درسی که برای آموزش حقوق بشر در مقطع ابتدایی در ایران توسط وزارت آموزش و پرورش و کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل ترجمه و تهیه شده است، آموزش حقوق زیر پیشنهاد شده است:

حق زیستن در محیطی پاک در سالهای اول تا سوم ابتدایی و در درس علوم، حق استراحت و اوقات فراغت در سالهای اول تا سوم و در موضوعات درسی علوم اجتماعی، تربیت بدنی و بهداشت، حق مراقبت و حمایت در سالهای اول تا سوم و در درس‌های علوم اجتماعی و آموزش اخلاق، حق آزادی انجمن‌ها و گروهها، در سالهای اول تا سوم و در آموزش اخلاق، حق محافظت از آسیب‌ها در سالهای چهارم تا پایان ابتدایی و در درس مطالعات اجتماعی، حق برخورداری از آموزش در سالهای چهارم تا پایان ابتدایی در آموزش اخلاق، حمایت در برابر بهره‌کشی اقتصادی در همان سالهای پایانی ابتدایی و در درس مطالعات اجتماعی، حق آزادی عقیده و بیان، در سالهای پایانی ابتدایی و در درس آموزش مدنی و مطالعات اجتماعی و حق کار در همان سالهای پایانی ابتدایی و در موضوعات درسی مطالعات اجتماعی و اقتصاد خانواده.^{۳۶}

۱-۳- آموزش حقوق بشر در سطح راهنمایی و دبیرستان

الف- مقطع راهنمایی

مقطع سنی راهنمایی دوران گذر از مرحله تفکر انضمامی (عینی) به مرحله تفکر انتزاعی است.^{۳۷} دانش‌آموزان این مقطع توانایی تجزیه و تحلیل بیشتری برای درک مفاهیم اعلامیه

۳۳. شیلایکید، پیشین، ص ۳۷.

34. UNESCO, *op.cit.*, p. 58.

۳۵. شیلایکید، پیشین، ص ۳۷.

۳۶. طرح درسهایی در زمینه آموزش حقوق بشر، در دوره‌های ابتدایی و متوسطه، ترجمه وزارت آموزش و پرورش، تهران، وزارت آموزش و پرورش و کمیساریای عالی حقوق بشر، ۱۳۸۳، صص ۴۳-۲.

۳۷. صافی، احمد، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۹، ص ۶۷.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

جهانی حقوق بشر دارند، بنابراین در برنامه‌های آموزشی این دوره پیشنهاد می‌شود آموزگاران این مقطع به ذکر ماجراهای واقعی از نقض حقوق بشر بپردازند و از دانش آموزان بخواهند که این ماجراها را به طور گروهی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند و با اصول اعلامیه جهانی تطبیق دهند.^{۳۸} در سطح راهنمایی وارد ساختن آموزش حقوق بشر معمولاً در دروسی مانند تعلیمات مدنی و تاریخ انجام می‌شود.^{۳۹}

ب- مقطع دبیرستان

دوره متوسطه از دوره‌های مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. در این دوره قسمت اعظم استعدادها و اختصاصی نوجوان و جوان بروز می‌کند، قدرت یادگیری به حد بالای خود می‌رسد، کنجکاوی جهت معینی می‌یابد و مسائل جدید زندگی نظیر انتخاب رشته، انتخاب شغل، گرایش به مرام و مسلک، ذهن آنان را به خود مشغول می‌دارد و به مرحله ادراک ارزشهای اجتماعی، اقتصادی و معنوی می‌رسند. از این رو این دوره در نظامهای تعلیم و تربیت کشورهای مختلف جهان اهمیت زیادی دارد.^{۴۰} در مدارس متوسطه فرصت‌های بسیاری برای بحث کردن در مورد مسائل حقوق بشر وجود دارد. اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون حقوق کودک نیز باید، به طور دقیق و کاملاً منطقی مطالعه شوند.^{۴۱} همچنین می‌توان توجه فراگیران را به مسائلی نظیر استعمار، شباهت‌های میان مذاهب، مشکلاتی نظیر آلودگی محیط‌زیست، سلامتی و آمار مرگ و میر، میراث فرهنگی بشر، سازمان ملل و اهداف آن، صلح، و... جلب نمود.^{۴۲} شاگردان را به بحث و بررسی در این امور تشویق نموده فعالیت‌های گروهی در این مقطع سنی برای تقویت حس مشارکت و احساس همدردی و مهمتر از آن درک برابری افراد ضروری است.^{۴۳} فعالیت دیگری که برای این مقطع پیشنهاد می‌شود، تهیه منشوری برای کلاس و در واقع مشخص کردن قوانین و مقرراتی برای کلاس می‌باشد و در گام بعدی از دانش آموزان برای تهیه و تدوین حقوق بشر دعوت می‌شود. از آنها خواسته می‌شود تصور نمایند که مسئولیت برنامه‌ریزی برای کل جامعه جهانی را بر عهده دارند و باید برنامه و گزارش کاری در مورد

۳۸. پاتریک منسون، درک اعلامیه جهانی حقوق بشر، از معرفی حقوق بشر در مدرسه راهنمایی، ترجمه وزارت آموزش و پرورش، تهران، وزارت آموزش و پرورش و کمیساری عالی حقوق بشر سازمان ملل، ۱۳۸۳، ص ۱.

۳۹. جانوس سیمونیدس، پیشین، ج ۲، صص ۱۸۴-۱۸۷.

۴۰. صافی، احمد، پیشین، صص ۸۹-۹۰.

41. UNESCO, *op.cit.*, p. 60.

۴۲. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد، راهنمای آموزش درباره سازمان ملل متحد برای دانش آموزان دوره دبیرستان، صص ۵۲-۱۲.

43. United Nations, ABC, teaching human rights, practical activities for primary and secondary Schools, New York, United Nations, 1989, p. 6.

«خواست‌ها»، «نیازها»، «حقوق» و «مسئولیت»‌ها تهیه کنند.^{۴۴}

تغییرات اساسی در برنامه‌های درسی، به‌منظور هماهنگ ساختن آنها با آموزش حقوق بشر، بندرت لازم است و غالباً کوشش بر این می‌باشد که مفاهیم و مسائل مربوط به حقوق بشر به مواد معمولی درسی پیوسته شود.^{۴۵} برای مثال درس ریاضیات می‌تواند علاوه بر امکاناتی که وابسته به تاریخچه تحول هر علمی است، امکانات مبتنی بر داده‌های بین‌المللی را نیز عرضه دارد. استعدادهایی که دانش آموزان در آمار مقدماتی، تحلیل نمودارها و یا تفسیر داده‌ها از خود نشان می‌دهند، به‌خوبی می‌توانند در اطلاعات مربوط به خواربار و جمعیت‌شناسی، تولید کشاورزی و صنعتی، هزینه‌های تسلیحات و آموزش و پرورش و دیگر موضوعاتی که با پیشرفت حقوق بشر کم و بیش رابطه دارند، مورد استعمال قرار گیرند.^{۴۶}

در درس علوم برای مثال بررسی انتقال و توزیع خصلت‌ها و روابط میان عوامل ارثی و عوامل فرهنگی را می‌توان کاملاً در قلمرو زیست‌شناسی قرارداد و آن را همچون سلاحی برضد تعصبات نژادی به کار برد. دانش آموزان می‌توانند مواد ضد تبعیض اعلامیه جهانی، بویژه مواد مربوط به نژادها را مورد بحث قرار دهند.

در درس ادبیات از آثار منظوم، خاطرات داستانها و کتب مذهبی یا سیاسی که صحنه اجتماعی را در زمانها و مکانهای مختلف روشن می‌سازد سخن می‌رود. این آثار از برخی نمونه‌های انکار حقوق و آزادی‌های بشر سخن می‌گویند و مبارزاتی را که برای به چنگ آوردن آنها انجام گرفته است، توصیف می‌کنند. مطالعه ادبیات دیگر کشورها و نوشته‌های جدید، ولو به‌صورت ترجمه، حائز اهمیت است و نیز در ضمن دروسی از ادبیات که به کتابهای ویژه کودکان و آثار نویسندگان جوان مربوط می‌شوند می‌توان به بررسی حقوق کودکان و جوانان نیز پرداخت.^{۴۷}

در درس هنر و موسیقی می‌توان با استفاده از مشارکت دانش آموزان در کشیدن نقاشی‌ها و اختلاط رنگها، ساخت مجسمه و برگزاری نمایشگاه‌ها به آموزش حقوق بشر پرداخت^{۴۸} و نیز فعالیت هنری به خودی خود تأییدی است بر حق «شرکت آزادانه در زندگی فرهنگی». شناخت و ارزیابی هنرهای خارجی پیوندهای همدردی و تفاهم میان ملت‌ها را نشان می‌دهد، پیوندهایی که حس احترام و تعهد نسبت به حقوق جهانی و عمومی را تقویت می‌کنند. به هنگام مطالعه تاریخ

44. *Ibid*, pp. 19-20.

45. UNESCO, *op.cit.*, pp. 60-61.

۴۶. شیلایکد، پیشین، ص ۴۹.

۴۷. شیلایکد، پیشین، ص ۴۹.

48. UNESCO, *op.cit.*, pp. 64-65.

❖ بررسی برخی از روشهای ... ❖

هنر یا زندگی‌نامه هنرمندان و موسیقی دانان، آدمی با مسائل مهمی در زمینه آزادی بیان، حمایت از علم و هنر، حفظ آثار و ابدیه هنری مواجه می‌شود. اینها همه موضوعاتی درخور بحث می‌باشند و می‌توانند مفهوم جهانی بودن حقوق بشر را به خوبی محسوس سازند.^{۴۹} در طرح درسی که توسط وزارت آموزش و پرورش ایران و کمیساریای عالی حقوق بشر ترجمه و تکثیر شده است حقوق و موضوعات زیر برای آموزش در مقطع دبیرستان پیشنهاد شده‌اند:

حق برخورداری از امکانات برابر در اوایل متوسطه و در دروس آموزش و پرورش مدنی و آموزش اخلاق، حق برخورداری از خدمات دولت در اوایل دوره متوسطه و در مطالعات اجتماعی، حق حیات در اوایل متوسطه در دروس مربوط به اخلاق و آموزش مدنی، حق رهایی از تبعیض، در اواخر مقطع دبیرستان، موضوع مطالعات اجتماعی، حقوق کارگران مهاجر در اواخر متوسطه و حق برخورداری از شرایط کاری عادلانه و مطلوب در اواخر متوسطه و در درس مطالعات اجتماعی، کودکان خیابانی در اوایل متوسطه در موضوعات درسی آموزش شهری، حق مشارکت در سالهای آخر متوسطه، موضوع درس‌های اقتصاد و مطالعات اجتماعی، حق حمایت، برای سالهای آخر متوسطه و در درس مطالعات اجتماعی، حق توسعه در سالهای آخر متوسطه و در دروس مطالعات اقتصاد محلی، حقوق بشر برای همه (جهان شمولی و جدایی‌ناپذیری حقوق بشر) در سال آخر دبیرستان و در موضوعات درسی مطالعات اجتماعی.^{۵۰}

۲- آموزش غیررسمی*

در بسیاری مناطق دنیا اقدامات زیادی برای تعلیم و آموزش حقوق بشر جدا از برنامه‌های مدارس انجام گرفته است که اغلب این اقدامات توسط ارگانهای غیردولتی هدایت و رهبری می‌شوند. به خصوص، از این میان، گسترش درس‌ها و برنامه‌های آموزشی که هدف آنها گروه‌هایی نظیر معلولان، کودکان خیابانی و حامیان و پشتیبانان آنها مانند ارگانهای غیردولتی، رسانه‌های جمعی و برخی رهبران جامعه می‌باشند. برخی نیز بخش صاحب قدرت جامعه را هدف قرار می‌دهند، مانند کارمندان دولت، ارتش، نمایندگان مجلس و پرسنل اجرایی قانون که ممکن است در غیر این صورت از آزادی عمل خود در مقابل سایر مردم سوءاستفاده کنند^{۵۱} و نیز کارگاههای مؤسسات حرفه‌ای، سازمان‌های فرهنگی و مذهبی، جوانان، انجمن‌های وابسته به یونسکو، روستائیان.^{۵۲} مزایای آموزش غیررسمی عبارتند از:

۴۹. شیلکید، پیشین، ص ۵۷.

۵۰. طرح درسهایی در زمینه آموزش حقوق بشر، دوره‌های ابتدایی و متوسطه، پیشین، صص ۱۰۷-۴۷.

*. Non - Formal Education.

۵۱. جانوس سیمونیدس، پیشین، ج ۲، ص ۱۹۲.

52. Montreal Declaration.

- ۱- مربیان دیگر مجبور به مقابله با مشکلات و مسایل موجود بر سر راه آموزش رسمی نیستند؛
- ۲- این نوع آموزش می‌تواند رویکردی ترکیبی مرکب از چند رشته مختلف مانند تاریخ، فلسفه، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی، اقتصاد و غیره را درپیش بگیرد؛
- ۳- راههای مدنظر را می‌توان براساس نیازها و علایق‌شان تقسیم‌بندی و سازماندهی کرد؛
- ۴- انعطاف ذاتی این شیوه آموزش، آزادی بیشتری را به آموزگاران و مربیان برای تعیین برنامه درسی می‌دهد.

این شیوه براحتی قابل انطباق با محدودیت‌های عملی هریک از گروه‌های مدنظر چه از لحاظ محیط سیاسی یا اجتماعی است. ضمن تحسین این پیشرفت‌ها هنوز باید گفت که ارزیابی تأثیر دقیق آموزش حقوق بشر در سطوح غیررسمی مشکل می‌باشد. بسیاری از برنامه‌ها، مقطعی و غیرروشمند و فاقد ساز و کارهای درون ساختاری ارزیابی مناسب که قادر به تعیین ارزش اجرایی آنها باشد، هستند. همچنین بخش تجارت خصوصی به مقدار کافی با آموزش‌های غیررسمی موجود منطبق نگردیده است.^{۵۳}

بخش دوم روش‌های آموزش حقوق بشر

انتخاب روش تدریس، یکی از مراحل مهم فرآیند آموزش است و معمولاً معلم پس از انتخاب محتوا باید خط‌مشی و روش مناسب تدریس خود را انتخاب کند. در واقع، به مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف، با توجه به شرایط و امکانات، اتخاذ می‌کند «روش تدریس» می‌گویند.^{۵۴}

در آموزش حقوق بشر دو دیدگاه وجود دارد که یکی آموزش حقوق بشر را، روی هم چیدن، پرکردن ذهن فراگیران و صرف انتقال محتوا و دانش در مورد حقوق بشر تعریف می‌کند که اصطلاحاً به آن روش «ذخیره سازی آموزش و پرورش»^{*} می‌گویند. در اجرای این روش معلم نقش محوری دارد و معلومات را مانند هدیه‌ای به فراگیران انتقال می‌دهد و دیدگاه دیگر که معتقد است آموزش حقوق بشر علاوه بر انتقال دانش باید منجر به کسب مهارت‌ها، تغییر در

53. Garth Meinteijens, *op. cit.*, pp. 79-78.

54. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۴۱.

*. Banking education.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

نگرش‌ها و به‌طور کلی توانمندسازی افراد شود.^{۵۵} در این رویکرد برآموزش با روش‌های مشارکتی تأکید می‌شود.^{۵۶} روش‌های تشریح مساعی در یادگیری در بردارنده اقدام جمعی فراگیران در تفکر جدید، فعال و منجسم است.^{۵۷} این روش دارای ساختاری دموکراتیک است و این ساختار موجب افزایش تعهد فردی می‌شود. این الگوی تدریس با کاوشگری و تحلیل انتقادی موقعیت‌ها و مسائل مختلف زندگی می‌تواند موجب هدایت تفکر و عملکرد مناسب برای ترویج و حمایت حقوق بشر شود. به این الگوهای تدریس روش «آموزش فراگیر-محور» یا «الگوی فعال تدریس» نیز می‌گویند که در آنها فراگیران نقش اصلی را در فرایند یادگیری ایفا می‌کنند در این نوع الگو، معلم نقش راهنما و به تعبیر جان دیویی «رهبر آموزشی» را برعهده دارد. این الگوها را می‌توان به گروه‌های کوچکتری تقسیم کرد، مانند: الگوهای پردازش اطلاعات، شبیه‌سازی‌ها، الگوهای گروهی (اجتماعی) و الگوهای تدریس انفرادی.

الگوهای پردازش اطلاعات که در آنها به جمع‌آوری اطلاعات، نحوه سازمان‌دهی اطلاعات، ایجاد فرضیه و حل مسئله می‌پردازند و قوه تفکر فراگیران را تقویت می‌نمایند.^{۵۸} الگوهای تدریس گروهی (اجتماعی) بر نحوه افزایش یادگیری بر حسب تعامل اجتماعی تأکید می‌کنند.^{۵۹} در روشهای آموزش انفرادی شرایط یادگیری باید چنان سازماندهی شود که هر فراگیر بر اساس توانایی‌های خود به فعالیت و یادگیری بپردازد. این بخش به شرح برخی روش‌ها و راهکارهایی که برای آموزش حقوق بشر پیشنهاد شده‌اند، می‌پردازد.

الف - روش‌های آموزشی فراگیر - محور

۱- الگوهای تدریس و پردازش اطلاعات

۱-۱- روش بارش مغزی یا طوفان مغزی*

در تعریف روش بارش مغزی، می‌توان گفت روشی که عده‌ای در آن می‌کوشند با ارائه تمام افکار و اندیشه‌های خود در خصوص حل یک مسئله و یا پاسخ به یک پرسش، راه‌حلی بیابند. استفاده از این روش موجب بروز و تقویت خلاقیت و آفرینندگی بیشتر خواهد شد. نحوه اجرای روش بارش مغزی به این صورت است که:

55. Garth Meintjes, Human Rights Education as Empowerment: Reflections on pedagogy, *op.cit.*, pp. 65-66.

56. Nancy Flowers *et al*, part IV,A, *op.cit.*, p. 1.

57. بروس جویس، مارشاول، بوری شاورز، *الگوهای تدریس، خانواده الگوهای اجتماعی، پردازش اطلاعات و انفرادی*، مترجم محمدرضا بهرنگی، تهران، بهرنگی، ۱۳۷۲، ص ۳۷.

58. بروس جویس و همکاران، پیشین، صص ۱۶۳-۱۶۱.

59. پیشین، ص ۵۷.

*. Brainstorming.

- ۱- یک مسئله، موضوع یا پرسشی توسط معلم ارائه می‌شود و در محلی که همه فراگیران بتوانند ببینند نوشته می‌شود؛
- ۲- از فراگیران خواسته می‌شود تا باورها و اندیشه‌های خود را درباره آن مسئله در سریع‌ترین زمان ممکن عرضه کنند. اظهارنظرهای فراگیران در محلی که سایرین بتوانند ببینند به صورت کلمات منفرد یا عبارات کوتاهی یادداشت می‌شود. خلاق‌ترین پیشنهادها، مفیدترین و جالبترین پیشنهادها محسوب می‌شوند؛
- ۳- به فراگیران گفته می‌شود که قضاوت و ارزشیابی در مورد اندیشه و فکر اعضا تا پایان بارش مغزی ممنوع است؛^{۶۰}
- ۴- همه افراد به اظهار نظر کردن تشویق می‌شوند. اما آنها را نباید اجبار نمود. اگر معلم برای تشویق کردن گروه ابراز نظرات خود را ضروری بداند در بیان آنها آزاد است؛
- ۵- هنگامی که ایده‌ها و نظرات تمام می‌شوند معلم بارش مغزی را متوقف می‌کند؛
- ۶- در این مرحله معلم و فراگیران باهمکاری یکدیگر و گاه به صورت مستقل به ارائه نظر و تشریح و نقد و تفسیر نظریات و باورهای عرضه شده می‌پردازند.^{۶۱}

۲-۱- مطالعات موردی*

- در مطالعه موردی مثالهایی از موقعیت‌های واقعی یا فرضی به فراگیران برای بحث و بررسی کردن ارائه می‌شود که می‌توانند به توسعه مهارت‌های تحلیلی، تفکر انتقادی، حل مسئله و همکاری‌های تیمی کمک نمایند. در مطالعه موردی باید جزئیات مورد مطالعه به خوبی تشریح شود، اما نباید این مسئله آن قدر به طول بینجامد که فرصتی برای تحلیل مورد بوجود نیاید. موارد مطالعه می‌توانند از متون کتابها، روزنامه‌ها یا تلویزیون یافت شوند. به طور کلی می‌توان موارد مطالعه را به سه دسته زیر تقسیم نمود:
- ۱- موارد واقعی که از وقایع تاریخی یا خارجی استخراج می‌شوند؛
  - ۲- موارد ساختگی یا فرضی که برای مخاطب قرار دادن موضوعات و مسائل خاص یا استفاده در کارگاه‌های آموزشی مورد توجه قرار می‌گیرند؛
  - ۳- موارد کار میدانی که می‌تواند از طریق مصاحبه‌هایی با شرکت‌کنندگان در اجتماع

60. Nancy Flowers *et al*, Index of Methods, techniques and Activities, Method 1, Brainstorming, *op.cit.*, p. 1.

61. Amnesty international, *op.cit.*, pp. 24-25.

*. Case Studies.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

انجام شود.^{۶۲}

نحوه انجام مطالعه موردی به صورت زیر است:

- ۱- آموزگار مورد مطالعه را برای فراگیران شرح می‌دهد و همچنین منظور و هدف از ارائه کردن آن مورد را بیان می‌نماید؛
- ۲- متن مورد مطالعه را میان فراگیران منتشر و پخش می‌کند؛
- ۳- لیستی از سؤالات و مسائلی که باید شرکت‌کنندگان در مورد آن پس از مطالعه موردی بحث کنند بر تخته نوشته می‌شود؛
- ۴- مطالعه موردی می‌تواند به‌طور فردی، دو نفره یا در گروه‌های کوچک انجام شود؛
- ۵- پاسخ‌های شرکت‌کنندگان به سؤالات و مسائل بررسی می‌شود و نکات یادگیری از آنها استخراج می‌گردد.^{۶۳}

۳-۱- بیان خلاق*

بیان خلاق موضوعات به واقعی‌تر و ملموس‌تر شدن مفاهیم کمک می‌کند و موجب می‌شود. مفاهیم انتزاعی، شخصی شوند و بر نگرش‌ها اثر می‌گذارد. استفاده از این روش تنها محدود به کودکان یا گروه‌های کم‌سواد نمی‌باشد و دانشگاهیان و سایر اقشار را نیز فراموشی‌گیرد. برای بیان خلاق می‌توان از روش‌های مختلفی استفاده نمود. نظیر:

- ۱- نوشتن - استفاده از شعر، داستان، مقاله یا نامه، همگی منابعی هستند که می‌توانند برای بیان مسائل حقوق بشری استفاده شوند؛
- ۲- هنرهای تجسمی - نقاشی، تصاویر متحرک (انیمیشن)، مجسمه‌سازی، عکس، پوستر، پرچم، مواردی هستند که می‌توانند کمک به افزایش آگاهی‌های حقوق بشری نمایند؛
- ۳- موسیقی - امکانات موسیقی برای فراگیری بسیار گسترده می‌باشند. همه گروه‌های سنی به آوازهایی که الهام‌بخش، انرژی‌دهنده و به یاد آورنده پیام انقلاب‌های تاریخی برای برقراری عدالت هستند پاسخ می‌دهند.^{۶۴}

---

62. Nancy Flowers *et al*, Index of Methods, Techniques and Activities, Method 2: case studies, *op.cit.*, p. 1.

63. Amnesty international, *op.cit.*, p. 39.

*. Creative expression.

64. Nancy Flowers *et al*, Methods 4, Creative Expression, *op.cit.*, pp. 1-2.

۱-۴- روش پرسش و پاسخ*

پرسش و پاسخ، فنی است که می‌تواند در کلیه روش‌های تدریس و فعالیت‌های آموزشی به کار رود. بویژه، هنگامی که معلم می‌خواهد دانش آموز را به تفکر درباره مفهومی جدید یا بیان مطلبی که آموخته است، تشویق کند.^{۶۵} در این روش سؤال‌های برنامه‌ریزی شده، فعالیت ذهنی شاگردان را در مسیر مطالب و مفاهیم جدید قرار داده، آن را هدایت می‌کنند تا خودشان به کشف مفاهیم جدید توفیق یابند. معلم باید ترتیبی اتخاذ کند که همه شاگردان در جریان فعالیت‌های آموزشی قرار گیرند و فعالانه به اندیشه و پاسخ بپردازند. از طرف دیگر، معلم باید به شاگردان فرصت کافی برای تفکر و تأمل و پاسخ دادن بدهد. باید از طرح سؤالات متعدد به یکباره و یا سؤالات مبهم اجتناب نمود.^{۶۶}

آموزش مشارکتی، معلمان را تشویق به استفاده کردن از سؤالاتی که باز هستند و فقط یک جواب درست ندارند، بلکه به تجزیه و تحلیل و ارزیابی اطلاعات می‌پردازند توصیه می‌کند. انواعی از سؤالات باز عبارتند از:

- سؤالات فرضی؛ مثلاً، شما چه انجام می‌دادید اگر ...
- اندیشیدن؛ مثلاً، چطور ما می‌توانیم به حل کردن این مشکل کمک کنیم؟
- جستجو کردن عقاید؛ مثلاً، در این باره چه فکر می‌کنید یا در این مورد چه احساسی دارید؟

- بررسی کردن عقاید؛ مثلاً، چرا شما این‌طور فکر می‌کنید؟
- واضح و خلاصه کردن؛ مثلاً، من درست می‌گویم در مورد اینکه شما چه فکر می‌کنید که ...

می‌توان نظرات شرکت‌کنندگان را خلاصه کرد و از آن نتیجه‌گیری نمود. سؤالات می‌توانند به برانگیختن علاقه و تعیین کردن سطح دانش شرکت‌کنندگان و تجارب قبلی‌شان در ارتباط با موضوع کمک کنند.^{۶۷}

*. Questioning.

۶۵. صفوی، امان‌الله، پیشین، ص ۲۷۰.

۶۶. شعبانی، حسن، پیشین، صص ۲۶۵-۲۶۴.

67. Amnesty international, *op.cit.*, pp. 26-27.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

۲- شبیه سازی ها

۲-۱- روش ایفای نقش * (نمایش)**

روش ایفای نقش را می توان برای تجسم عینی موضوعات و درس هایی که برای نمایشنامه مناسب هستند، به کار گرفت. در این روش، فرد یا افرادی از شاگردان موضوعی را به صورت نمایشنامه اجرا می کنند. فنون نمایشی به دلیل آنکه تمرکز حواس و ارتباط عاطفی بیشتری در آنها برقرار می شود، یادگیری را افزایش می دهند.^{۶۸} ایفای نقش، بویژه برای آن تدوین شده است تا موارد زیر را رشد دهد:

الف) تحلیل ارزش ها و رفتار فردی؛ ب) ایجاد راهبردهایی برای حل مسائل میانفردی و فردی؛ ج) رشد همدلی نسبت به دیگران.^{۶۹} همچنین از این روش می توان به منظور تجربه کردن یک موقعیت نا آشنا مثل پناهندگی و افزایش درک و توسعه آگاهی ها و توجه به نقطه نظرات متفاوت (برای مثال عمل کردن در نقش فرد مرتکب جرم، شاهد یا مدافع) استفاده کرد.^{۷۰} برای روش ایفای نقش ۹ مرحله پیشنهاد می شود:

مرحله ۱) گرم کردن گروه، شامل شناسایی یا معرفی مسئله؛ مرحله ۲) گزینش شرکت کنندگان؛ مرحله ۳) پردازش صحنه؛ مرحله ۴) آماده ساختن مشاهده گران؛ مرحله ۵) نمایش؛ مرحله ۶) بحث و ارزشیابی؛ مرحله ۷) نمایش دوباره، شامل ایفای نقش های اصلاح شده؛ پیشنهاد مراحل بعدی یا جانشین های رفتاری؛ مرحله ۸) بحث و ارزشیابی؛ مرحله ۹) تجارب مشترک و تعمیم شامل ارتباط موقعیت دارای مسئله به تجربه واقعی و مسائل جاری؛ کشف اصول کلی رفتاری.^{۷۱}

از میان انواع روش های نمایشی می توان به تئاترهای خیابانی اشاره کرد که به منظور افزایش آگاهی های عمومی در زمینه حقوق بشر بویژه در میان تماشاچیان کم سواد می تواند مورد استفاده واقع شود. نمونه دیگر تئاتر عروسکی است که می توان برای ارائه موضوعات حقوق بشر از آن استفاده کرد.^{۷۲}

*. Role Play.

** . Dramatization.

۶۸. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۶۸.

۶۹. بروس جویس و همکاران، پیشین، ص ۱۳۵.

70. Nancy Flowers et al, Method 7: Dramatization, op.cit.,p. 1.

۷۱. بروس جویس و همکاران، پیشین، ص ۱۱۹.

72. Nancy Flowers et al, op.cit.,pp. 1-2.

۲-۲- روش شبیه‌سازی*

روش شبیه‌سازی مشابه روش ایفای نقش می‌باشد با این تفاوت که شبیه‌سازی‌ها طولانی‌تر هستند و می‌توانند ساعتها به طول انجامند و نیز در شبیه‌سازی بازیگر به جای خودش بازی می‌کند و وانمود به بازی به‌جای دیگری نمی‌کند. چون شبیه‌سازی‌ها افراد زیادی را شامل می‌شوند، باید شرکت‌کنندگان نقش خود و دیگران را خوب متوجه شوند و با گذشته و سابقه نقش نیز آشنا شوند تا بتوانند نقشی را که قرار است تجربه کنند با واقعیت خارجی و جهانی آن مقایسه و تطبیق کنند.^{۷۳} الگوی شبیه‌سازی چهار گام دارد: گام اول جهت‌دهی است که در آن عنوان کلی شبیه‌سازی و مفاهیمی که قرار است در شبیه‌سازی وارد شوند توضیح داده می‌شود. گام دوم: مهارت آموزی به شرکت‌کننده است که شامل برقرار کردن و هدایت صحنه کار شبیه‌سازی است. گام سوم اجرای شبیه‌سازی است و گام چهارم توضیح بعدی است که شامل خلاصه کردن رویدادها و ادراکات، تجزیه و تحلیل فرآیند، مقایسه فعالیت شبیه‌سازی با جهان واقعی می‌باشد. الگوی شبیه‌سازی، در خلال فعالیت واقعی و در جریان بحث‌های پس از آن، انواعی از نتایج آموزشی از جمله فراگیری مفاهیم و مهارت‌ها، همکاری، تفکر انتقادی و تصمیم‌گیری؛ همدلی، آگاهی از سیستم‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، احساس اثر بخشی را آموزش داده و پرورش می‌دهد.^{۷۴} از این روش، در بیشتر دانشگاه‌های دنیا، بویژه برای تشویق دانشجویان حقوق بین‌الملل، روابط بین‌الملل و علوم سیاسی در یادگیری مباحث نظری و اجرای آموخته‌های درسی به‌منظور تقویت مهارت‌های آنها در امور سیاسی و کسب آمادگی برای برعهده گرفتن نقش‌های متعدد استفاده می‌شود.^{۷۵}

۳- الگوهای تدریس گروهی (اجتماعی)

۳-۱- روش مناظره و مذاکره**

مناظره کمک به روشن شدن مواضع متفاوت در مورد یک مسئله جدال‌انگیز می‌کند. همچنین به تقویت مهارت‌های شنیداری، گفتاری، تفکر منطقی و تحلیل کمک می‌نماید. همه شرکت‌کنندگان در یک مناظره باید بتوانند نظرشان را به نفع یا علیه یک مسئله بیان کنند و در مورد مواضع‌شان بحث و گفتگو نمایند. به‌طور کلی مذاکرات به دو دسته رسمی و غیررسمی

*. Simulation.

73. Nancy Flowers *et al*, Method 24, Simulation, *op.cit.*, p. 1.

۷۴. بروس جویس و همکاران، پیشین، صص ۴۱۸-۴۱۷.

۷۵. ذاکریان، مهدی، شبیه‌سازی در روابط بین‌الملل، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳، صص ۳۳-۳۲.

** Debates and Negotiations.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

تقسیم می‌شوند:

۱- مذاکره رسمی - شامل یک موضوع برای بحث، آمادگی برای بحث، بیان مواضع، رد مواضع، خلاصه‌سازی نظرات و رای‌گیری می‌باشد.

۲- مذاکره غیر رسمی - از شرکت‌کنندگان خواسته می‌شود که در مورد یک مسئله تا حل کامل آن نظراتشان را بیان کنند. شرکت‌کنندگان به دو گروه تقسیم می‌شوند. اعضای هر گروه نظراتشان را بیان می‌کنند، به این صورت که شخص الف یک علت را برای حمایت یک مسئله بیان می‌کند. شخص ب با دقت نظر او را گوش می‌دهد و خلاصه می‌کند یا مجدداً دلیل فرد الف را بیان می‌کند و یا نظری مخالف او می‌دهد و به همین ترتیب تا هر فردی حداقل یک بار فرصت بیان نظر خود را داشته باشد. می‌توان در روش شبیه‌سازی و بازی نقش‌ها در اختلافات کاری میان کارگران و کارفرمایان و یا تعارضات خانوادگی و ... نیز از روش مناظره استفاده کرد. در مذاکره آنچه مهم است حل اختلاف است و برنده و بازنده بودن مطرح نیست. این مناظره‌ها به افزایش مهارت‌های مربوط به حل و فصل تعارضات و ایجاد توافق (اجماع‌سازی)* کمک می‌نمایند.^{۷۶}

۳-۲- روش مباحثه و انواع آن

روش مباحثه یکی از کهن‌ترین روش‌هایی است که در طول تاریخ تعلیم و تربیت به کار رفته است. روش مباحثه انواع مختلفی دارد که در زیر به آن اشاره می‌شود:

الف- بحث کنترل شده توسط معلم

الگوی بحث کنترل شده بدین قرار است: معلم - شاگرد - معلم. با این الگو ابتدا معلم فراگیران را به طرح مسئله یا سؤال ترغیب می‌کند. سپس یکی از دانش‌آموزان موضوعی را با اجازه معلم مطرح می‌سازد. معلم در رابطه با آن موضوع پاسخ می‌دهد. گفتگوی بین آن دو تا جایی که معلم لازم بداند ادامه می‌یابد. سپس محصل دیگری وارد بحث می‌شود و این بار معلم بحث را با وی دنبال می‌کند. این گفتگوی دوجانبه بین معلم و شاگرد ادامه می‌یابد. در این روش معلم ضمن اینکه بحث را هدایت می‌کند، کنترل کامل آن را نیز برعهده دارد و شاگردان مجاز نیستند بدون اجازه وی وارد بحث شوند.

*. Consensus Building.

76. Nancy Flowers *et al*, Method. 5. Debates and Negotiations, *op. cit*, pp. 1-2.

ب- بحث آزاد

در این روش معمولاً معلم با طرح یک سؤال یا بیان مطلبی بحثی را آغاز می‌کند و دانش‌آموزان را برای مشارکت در بحث، آزاد می‌گذارد. شاگردان به محض اینکه خود را آزاد می‌یابند برای اظهار نظر و شرکت در بحث از یکدیگر سبقت می‌گیرند و گفتگوی بین آنان با شور و شوق فراوان ادامه می‌یابد. در پایان، معلم با جمع‌بندی نظرات نتیجه‌گیری می‌کند.^{۷۷}

ج- روش بحث گروهی

روش بحث گروهی گفتگویی است سنجیده و منظم درباره موضوعی خاص که مورد علاقه مشترک شرکت‌کنندگان در بحث است. روش بحث گروهی برای کلاس‌هایی قابل اجرا است که جمعیتی بین ۶ تا ۲۰ نفر داشته باشند. در صورت بالابودن جمعیت کلاس باید آنها را به گروه‌های کوچکتر تقسیم نمود. در این روش، معمولاً معلم موضوع یا مسئله خاصی را مطرح می‌کند و شاگردان درباره آن به بحث و اظهار نظر می‌پردازند و در نهایت نتیجه می‌گیرند.^{۷۸} ترتیب قرارگرفتن و نشستن شرکت‌کنندگان در بحث گروهی در نوع ارتباط مؤثر است.^{۷۹} نحوه نشستن باید کنش متقابل و مشارکت را تشویق کند. طرز نشستن به شکل دایره یا نیم دایره به گونه‌ای که افراد بتوانند یکدیگر را ببینند، ترجیح داده می‌شود.^{۸۰} قاعدتاً اداره‌کننده یا رهبر گروه کمتر از سایر اعضا صحبت می‌کند. رهبر گروه هنگامی که تشخیص می‌دهد، گفتگوها از موضوع خارج می‌شوند بحث را به مسیر اصلی باز می‌گرداند. همچنین رهبر گروه باید مراقب باشد که افراد خاصی بحث را به خود اختصاص ندهند و همه افراد را به شرکت در بحث تشویق کند.^{۸۱} همچنین فضای حاکم بر جلسه توأم با احترام متقابل و احساس امنیت و امانت باشد. این روش فرصت مناسبی به آموزگاران می‌دهد تا از نگرش‌های فراگیران در زمینه مسائل حقوق بشر آگاه شوند.^{۸۲} همچنین به شاگردان فرصت می‌دهد تا نظرات، عقاید و تجربیات خود را با دیگران در میان گذارند و اندیشه‌های خود را با دلایل مستند بیان کنند^{۸۳} و نیز امکان مناسبی برای تمرین کردن مهارت‌های مربوط به همکاری‌های گروهی، نظیر صحبت کردن در

۷۷. صفوی، امان‌الله، پیشین، صص ۲۶۳-۲۶۱.

۷۸. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۷۳.

۷۹. صفوی، امان‌الله، پیشین، ص ۲۶۷.

80. Amnesty international *op.cit.*, p. 25.

۸۱. صفوی، امان‌الله، پیشین، ص ۲۶۷.

82. Amnesty international, *op.cit.*, p. 25.

۸۳. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۷۴.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

جمع، خوب شنیدن، رعایت حقوق سایرین فراهم می‌کند.^{۸۴}

۳-۳- روش گردش علمی*

روش گردش علمی گامی برای مطالعهٔ جامعه است که با توجه به هدفهای معین آموزشی، از طرف معلم و فراگیر طراحی و تنظیم می‌شود. ملاقات کردن افراد و مکان‌های جدید که معمولاً در جوامع ناشناخته باقی مانده‌اند یادگیری را افزایش می‌دهد. این بازدیدها می‌تواند از مکان‌هایی صورت گیرند که به توسعهٔ حقوق بشر می‌پردازند؛ مثل بیمارستان‌ها، زندان‌ها، و یا مکان‌هایی که در آنها تلاش می‌شود که از نقض حقوق بشر جلوگیری شود و از قربانیان این نقض‌ها حمایت شود؛ نظیر سازمان‌های غیردولتی و ادارات دولتی حمایت‌کننده افراد بی‌خانمان و آسیب‌پذیر. گردش علمی را از نظر برنامه‌ریزی می‌توان به سه مرحله تقسیم کرد:

الف) فعالیتهای قبل از رفتن به گردش علمی.^{۸۵} در این مرحله شرکت‌کننده را باید برای ملاقات آماده کرد. برای مثال سؤالاتی که شاگردان در ضمن گردش علمی باید پاسخ گویند دقیقاً تهیه، تنظیم و تکثیر شود و یا اطلاعاتی راجع به سابقهٔ موضوع مورد نظر داده شود و وظایف هریک از شاگردان در جمع‌آوری اطلاعات و مدارک معین شود.^{۸۶}

ب) فعالیتهای ضمن گردش علمی. معلم باید بازدید را طبق برنامهٔ زمانی پیش برد و فراگیران را دریافتن پاسخ سؤالاتشان یاری کند، جریان بازدید را به‌گونه‌ای هدایت کند که همهٔ شاگردان در جمع‌آوری اطلاعات شرکت فعالانه داشته باشند.

ج) فعالیتهای پس از گردش علمی. معمولاً در فعالیتهای پس از گردش علمی است که یادگیری طبقه‌بندی و تثبیت می‌شود.

فعالیت‌های بعد از گردش علمی وسعت و عمق بهره‌گیری شاگردان را از گردش علمی روشن می‌سازد.^{۸۷} این موضوع موقعی صادق است که راه‌های مناسبی برای پاسخ دادن به تجربهٔ آموزشی فراهم شود. برای مثال انتشار مجله، بحث‌های گروهی کوچک، بیان خلاق نظیر نثر، نظم، داستان و نمایشنامه در کلاس ارائه شوند.^{۸۸} نگارش خلاصهٔ آنچه اتفاق افتاده است معمولاً نشان‌دهندهٔ موفقیت گردش علمی است.

84. Amnesty international, *op. cit.*, p. 25.

*. Field Trips.

85. Nancy Flowers *et al*, Method 10, Field Trips *op.cit.*, p. 1.

86. *Ibid.*, p. 1.

۸۷. شعبانی، حسن، پیشین، صص ۲۷۳-۲۷۲.

88. *Ibid.*, p. 1.

با شرکت در تهیه گزارش و بحث پیرامون گردش علمی، شاگردان قادر خواهند بود تا نتایج گردش علمی را به عنوان تجربه شخصی خود قلمداد کرده، یادگیری خود را تقویت نمایند. بیشترین محاسن این روش را می توان در پیوند فعالیت های آموزشی با جامعه، کسب تجارب واقعی و فعال بودن شاگردان دانست، و از محدودیت های آن می توان به عدم تکافوی امکانات، نیاز به زمان بیشتر، و برهم زدن برنامه رسمی مدرسه اشاره کرد.^{۸۹} برای مثال، می توان به بازدید دانشجویان حقوق بشر دانشگاه تهران «از خانه کار کودک» و «انجمن حمایت از کودکان» اشاره کرد.

۴- الگوهای تدریس انفرادی

۴-۱- روش پروژه تحقیقی (طرح)*

طرح ها تحقیقات مستقلی هستند که به شرکت کنندگان اجازه می دهند موضوعی را عمیقاً بررسی کنند و نتایج و یافته های خود را با دیگران سهیم شوند. چند نکته مهم در این روش وجود دارد:

۱. به شرکت کنندگان باید کمک شود که موضوعاتشان را به طور دقیق و روشن معین کنند.^{۹۰} طرح باید جنبه مسئله ای داشته باشد؛ یعنی، باید مسئله ای در ذهن شاگردان به وجود آید تا آنان در حل آن کوشش کنند.^{۹۱} و نیز می تواند به صورت یک سؤال مطرح شود؛ مثل اینکه رفتار پناهندگان هنگامی که به مرز می رسند چگونه است؟

۲. اهداف، روش ها، محدوده های زمانی انجام مراحل کار، منابع و وسایل باید مشخص شوند.

۳. روشی که از طریق آن نتایج کار می تواند ارائه شوند باید مشخص گردد؛ مثل گزارش کتبی، نمایشگاه، بیان خلاق و هنرمندانه، پوستر، پایگاه های اینترنت، همچنین باید امکانی فراهم شود تا نتایج این طرح ها به طور عمومی به دیگران ارائه شود.

۴. محور طرح باید فعالیت شاگرد و انگیزه درونی او باشد و معلم باید به عنوان سرپرست و راهنما، ناظر فعالیت ها باشد.

برای انجام طرح های تحقیقاتی می توان از منابع کتابخانه ای، همچنین مصاحبه ها و منابع

۸۹. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۷۳.

*. Research Projects.

90. *Idid*, Method 22, Research Projects, p. 1.

۹۱. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۳۲۳.

اینترنتی که در زمینه آمارها، اسناد و مقالات حقوق بشر بسیار غنی هستند، استفاده نمود.^{۹۲}

۴-۲- روش مصاحبه*

انجام مصاحبه موجب می‌شود که فراگیری به‌صورت مستقیم انجام شود و مسائل حقوق بشر به‌صورت شخصی درآیند و از حالت مسائل انتزاعی و مجرد خارج شوند. مصاحبه می‌تواند با اعضای یک خانواده، افرادی از جامعه، فعالان حقوق بشر، متخصصان و یا شاهدان وقایع مربوط به نقض حقوق بشر و غیره انجام شود.

فراگیری که در روند انجام مصاحبه شرکت می‌کنند باید نسبت به اهداف مصاحبه و نتایجی که از انجام آنها انتظار می‌رود آگاه بشوند. همچنین باید سوالات را قبل از انجام مصاحبه آماده کرد. سوالات باید دقیق و روشن و بدون ابهام باشند و به گونه‌ای تنظیم شوند که بتوان اطلاعات مورد نظر را از پاسخ آنها استخراج کرد. انجام مصاحبه با شاهدان عینی وقایع تاریخی نظیر انقلاب‌ها، جنگ‌ها، کشتارهای دسته جمعی... می‌تواند تصویر دقیقی از یک مسئله یا واقعه را منعکس سازد. در این موارد نیز مصاحبه‌کنندگان را باید از قبل با سابقه موضوع آشنا نمود. می‌توان نتایج این مصاحبه‌ها را منتشر ساخت که کمک به افزایش آگاهی نسبت به آن وقایع تاریخی می‌نماید.^{۹۳}

ب- روش آموزشی معلم-محور

روش‌های سخنرانی**

روش سخنرانی در نظامهای آموزشی، سابقه‌ای طولانی دارد. ارائه مفاهیم به‌طور شفاهی از طرف معلم و یادگیری آنها از طریق گوش کردن و یادداشت برداشتن از طرف شاگرد، اساس کار این روش را تشکیل می‌دهد.^{۹۴} امروزه این روش صور و شکل‌های مختلفی یافته است که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱- دعوت از افراد برای سخنرانی

می‌توان از افرادی با تخصص‌های خاص در زمینه حقوق بشر دعوت نمود که برای شرکت‌کنندگان سخنرانی نمایند. برای مثال از روزنامه‌نگاران و یا محققان به سبب داشتن

92. Nancy Flowers *et al*, Method 10: Field 11. Games, *op.cit.*, p. 1.

*. Interviews.

93. *Ibid*, Method, Interviews, p. 1.

**.. Presentations.

۹۴. شعبانی، حسن، پیشین، ص ۲۴۴.

اطلاعات با ارزش در این زمینه و یا بعضی کارشناسان مثل قضات و یا کارمندان سازمان‌های غیردولتی و یا پزشکان متخصص و یا به دلیل تجارب خاص مثل زندانیان و پناهندگان دعوت به سخنرانی نمود.

۲- دعوت از هیأت‌های رسمی و غیررسمی

به‌منظور بهتر گوش کردن شرکت‌کنندگان و افزایش یادگیری باید سعی شود که سخنرانی‌ها کوتاه باشند و سخنرانان با یکدیگر تعویض شوند. پیشنهاد می‌شود که بهتر است این سخنرانان بتوانند با شرکت‌کنندگان به‌طور شخصی‌تری نیز ارتباط برقرار کنند. مثلاً با ترتیب دادن یک بحث گروهی کوچک یا یک عصرانه مشترک. تفاوت میان هیأت‌های رسمی و غیررسمی در نحوه برقراری ارتباط اعضا با یکدیگر و کنش‌های متقابل هیأت با هم و با شرکت‌کنندگان می‌باشد. مثلاً اعضای هیأت‌های رسمی یکدیگر را مخاطب قرار نمی‌دهند. در این روش می‌توان زمانی را برای طرح سؤالات شرکت‌کنندگان اختصاص داد. سؤالات مطرح می‌شوند و از اعضا هیأت دعوت می‌شود که هر کدام می‌خواهند به آنها پاسخ گویند. به‌طور کلی سخنرانان زمان کمی را در اختیار دارند.

۳- سخنرانی‌های شرکت‌کنندگان

ممکن است شرکت‌کنندگان به فرصت‌هایی برای ارائه تحقیقاتشان و یا شرح تجارب و یا بیان عقایدشان نیاز داشته باشند. اداره‌کنندگان این جلسات باید برای این سخنرانی‌ها زمان‌بندی مناسبی انجام دهند به‌گونه‌ای که همه افراد مورد نظر زمانی برای ارائه مطالب خود داشته باشند و فردی تمام یا بیشتر زمان جلسه را به خود اختصاص ندهد.^{۹۵} اگرچه این روش دارای مزایایی است از قبیل اینکه در استفاده از زمان صرفه‌جویی می‌شود، کم‌هزینه است و مناسب برای کلاس‌های پرجمعیت می‌باشد، اما دارای معایبی نیز می‌باشد به سبب آنکه در واقع روشی معلم-محور است و معلم تنها متکلم وحده محسوب می‌شود و شاگردان چندان فعال نیستند و تنها از حس شنوایی خود استفاده می‌کنند. همچنین در این روش به تفاوت‌های فردی فراگیران توجه نمی‌شود و آموزش‌ها در یک سطح برای همه شرکت‌کنندگان ارائه می‌شود.^{۹۶} بنابراین به‌نظر می‌رسد که از این روش در آموزش حقوق بشر که فضای یادگیری باید پویا و فعال باشد نباید به‌طور دائمی و مستمر استفاده شود، بلکه باید از

95. Nancy flowers *et al*, Method 21, Presentation, *op.cit.*, pp,1-2.

۹۶. شعبانی، حسن، پیشین، صص ۳۰۸-۳۰۷.

روش‌هایی که در آنها به فراگیر اجازه مشارکت و فعالیت بیشتری داده می‌شود، استفاده نمود.

ج- استفاده از ابزارها و وسایل برای آموزش

۱- روش استفاده از رایانه و اینترنت

امکان استفاده از کامپیوتر در آموزش بر مبنای واقعیتی ساده و اساسی استوار است، مبنی بر اینکه یادگیری تا حد قابل ملاحظه‌ای مبتنی بر پردازش اطلاعات است.^{۹۷} اینترنت نیز یکی از ابزارها و مفاهیم نوین اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات می‌باشد که به سرعت توانسته است همه ابزارهای سنتی اطلاع‌رسانی را متأثر نماید و توانمندی‌های جدیدی را برای توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات به ارمغان آورد.^{۹۸}

به انجام آموزش با استفاده از ابزارهای فناوری الکترونیک، نظیر کامپیوتر و اینترنت «آموزش الکترونیک»^{*} می‌گویند. این نوع از آموزش هم در حوزه‌های آموزش رسمی و هم غیررسمی کارایی دارد.^{۹۹} استفاده از کامپیوتر دستیابی به آموزش را برای گروهها و سطوح مختلف جامعه نظیر افراد دارای معلولیت، جوانان خارج از مدرسه، زنان و جوامع دورافتاده میسر می‌سازد.^{۱۰۰} مهمترین ویژگی آموزش از طریق کامپیوتر این است که توان عظیمی برای فردی ساختن آموزش در آن نهفته است. در این روش آموزش، فراگیر می‌تواند با آهنگ خاص خود پیش برود و مسیری را در برنامه آموزشی دنبال کند که به بهترین وجهی با علایق و استعدادها و هماهنگ است و می‌تواند سرعت پیشرفت خود را تنظیم کند.^{۱۰۱} استفاده از کامپیوتر به‌عنوان اساس و پایه‌ای برای پخش اطلاعات و تسهیل ارتباط بین فراگیران- آموزگاران و فراگیران- فراگیران عمل می‌کند.^{۱۰۲} استفاده از کامپیوتر یادگیری فعال را تشویق می‌کند. همچنین همکاری‌های گروهی را افزایش می‌دهد.^{۱۰۳} برای مثال، امکان ارتباطات دوسویه‌ای که همزمان می‌باشد نظیر کنفرانس‌های ویدئویی و کنفرانس‌های شنیداری را میسر می‌سازد و نیز ارتباطات

۹۷. یونسکو، واحد امور فناوری‌های اطلاعات مربوطه به آموزش و همکاران، فناوری اطلاعات در آموزش ابتدایی، پیشنهادها و راهکارها، ترجمه ابراهیم طلایی، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲، صص ۲۶-۲۵.

۹۸. عبادی، رحیم، فناوری اطلاعات و آموزش و پرورش، مؤسسه فرهنگی منادی تربیت، ۱۳۸۲، صص ۴۸-۴۷.

*. E-Learning.

۹۹. پیشین، ص ۵۳.

۱۰۰. عطاران، محمد، فناوری اطلاعات بستر اصلاحات در آموزش و پرورش، تهران، مؤسسه توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند، ۱۳۸۳، صص ۳۳-۲۴.

۱۰۱. ارنست هیلگارد و همکاران، زمینه روانشناسی، ترجمه محمد نقی براهنی و دیگران، تهران، انتشارات رشد، ۱۳۷۵، ص ۳۹۳.

۱۰۲. گروه کار فدراسیون بین‌المللی پردازش اطلاعات IFIP، فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش از راه دور، ترجمه، نادرقلی قورچیان، انتشارات فراشناختی اندیشه، تهران، ۱۳۸۳، ص ۲۶.

۱۰۳. عطاران، محمد، پیشین، صص ۲۹-۲۸.

غیرهمزمان نظیر جلسات بحث کامپیوتری و پست الکترونیک را به وجود می آورد.^{۱۰۴} پست الکترونیک مکمل مهمی برای تدریس کلاس است و خدمات اطلاع رسانی کلاس را گسترش می دهد و می تواند تبادل جدی اطلاعات را برای تحقیق مشارکتی میسر سازد.^{۱۰۵} برنامه های تعاملی متصل* کاربرد آموزشی دارند:

- ۱- به عنوان یک تمرین چند رسانه ای متعامل برای افراد؛**
- ۲- برای ارتباطات دو طرفه غیر همزمان و بحث های گروهی متصل؛***
- ۳- به منظور بحث های همزمان و شبیه سازی هم در کلاس و هم با کنفرانس های تصویری.^{۱۰۶****}

به عنوان نمونه ای از استفاده این روش می توان به طرح *****"THRO" اشاره کرد. این طرح که به هدف افزایش دانش حقوق بشر و آموزش تفکر انتقادی و بهبود روابط بین الملل ایجاد شده است، از شبکه گسترده جهانی (WWW) و صفحات وب برای آموزش های خود استفاده نموده است. در این طرح معلمان می توانند از پرونده های ارائه شده برای تمرین های فردی یا گروهی، بحث و تحلیل و شبیه سازی استفاده کنند.^{۱۰۷} یکی از پرونده های که در این طرح بررسی شد مورد بوسنی و هرزگوین است که به اتهام ژنوسید علیه یوگسلاوی سابق، صربستان و مونته نگرو و گرفتن خسارت از آنها رسیدگی می شد. فراگیران باید حقایق موجود در این پرونده را بررسی و تحلیل کنند و بتوانند راه حل معقول ارائه نمایند و سپس عقاید اولیه خودشان را در پرتو حکم دادگاه ارزیابی کنند.

نمونه دیگری از این آموزش ها کنفرانس متنی است که از ۱۹۸۰ توسط دانشگاه مریلند به طور on line به منظور مشارکت فراگیران در شبیه سازی مذاکرات دیپلماتیک و حل اختلافات بین المللی ایجاد شده است.^{۱۰۸}

۱۰۴. گروه کار فدراسیون بین المللی پردازش اطلاعات IFIP، پیشین، ۲۶.

۱۰۵. عطاران، محمد، پیشین، ص ۳۴.

*. On line.

** . Solo.

***. Text com.

****. Video con.

106. Jr. Howard Tolley, Project THRO: Teaching Human Rights On Line, 20 Human Rights Quarterly, 4 November, 1998, pp. 948.

*****. Teaching Human Rights On Line.

107. Ibid, pp. 945-946.

108. Ibid, pp. 955-956.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

مطالعات انجام شده نشان داده است که استفاده از صفحات وب و تکنولوژی جدید برای آموزش، امتیازات بهتری در غنی‌سازی دانش و توسعه مهارت‌هایی نظیر تفکر انتقادی، تحلیل و حل مسئله داشته‌اند.^{۱۰۹} اگرچه شبکه جهانی یک اکسیر نیست، اما پتانسیل و قابلیت بالایی برای استفاده هوشیارانه دارد که می‌تواند ما را در نیل به اهداف آموزشی‌مان در زمینه حقوق بشر یاری نماید.^{۱۱۰}

۲- روش استفاده از فیلم‌ها و ویدئوها

به دلایل متعددی فیلم‌ها مؤثرترین وسایل ارتباطی از میان کلیه مواد دیداری و شنیداری هستند.^{۱۱۱} تاکنون فقط فیلم‌ها توانسته‌اند بعضی اثرات بصری خاص و بعضی تجربیات تصویری را به کلاس‌های درس بکشانند^{۱۱۲} و بنابراین ابزاری قدرتمند برای آموزش دادن حقوق بشر محسوب می‌شوند. آنها به خوبی می‌توانند بر ادراکات و نگرش‌های فراگیران تأثیر بگذارند. سازمان عفو بین‌الملل نیز ویدئو کاست‌های را برای آموزش جوانان تهیه کرده است.^{۱۱۳}

۳- استفاده از عکس‌ها و تصاویر*

عکس یکی از مواد آموزشی مفید و مؤثر است که یک معلم به تنهایی یا به کمک فراگیران می‌تواند با داشتن یک دوربین عکاسی براحتی دست به تهیه آن بزند^{۱۱۴} و یا می‌تواند از تصاویر مجلات و روزنامه‌ها استفاده کند. با وجود آنکه عکس‌ها و تصاویر یکسانی به افراد نشان داده می‌شوند، اما برداشت‌های متفاوتی از مشاهده آنها انجام می‌شود که خود نشان‌دهنده تفاوت‌های فردی می‌باشد^{۱۱۵} و احساسات افراد را درباره مفاهیم انتزاعی فرا می‌خواند. از شرکت‌کنندگان خواسته می‌شود که سوالاتی درباره عکس‌ها مطرح کنند؛ مثلاً درباره عکس‌ها چه فکری می‌کنند؟ چه برداشتی نسبت به عکس‌ها دارند و نتیجه‌گیری از بحث‌شان را خلاصه کنند.^{۱۱۶} کاریکاتورها نیز می‌توانند تأثیرات بسیار قوی بر جوانان داشته باشند و تعصبات و کلیشه‌ها

109. *Ibid*, pp. 955-956.

110. *Ibid*, p. 961.

111. حمصی، فردوس، عالی، شهیندخت، تکنولوژی آموزشی، اصفهان، انتشارات امیرکبیر، شعبه اصفهان، ۱۳۷۱، ص ۱۳۳.

112. جمیز و آرفری، نورمن س، دال، پژوهشی درباره کاربرد تکنولوژی آموزشی، ترجمه ناصر موفقیان، تهران، انتشارات فرانکلین، ۱۳۵۳، ص ۶۵.

113. Amnesty international, *op.cit.*, pp. 29-30.

*. Films and videos.

114. حمصی، فردوس، عالی، شهیندخت، پیشین، ص ۹۹.

115. Amnesty International, *op.cit.*, p. 32.

116. Nancy flowers *et al*, Method 14, Interpretation of Images, *op.cit.*, p. 1.

را منعکس سازند.^{۱۱۷}

۴- رسانه‌های گروهی*

روزنامه‌ها، مجلات، سینما، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، همگی ابزارهای مهمی برای یادگیری و پخش اطلاعات هستند. مثلاً می‌توانیم از شرکت‌کنندگان بخواهیم که به یافتن و تحلیل کردن عصبانیت در رسانه‌ها پردازند و در مورد آنها بحث کنند.^{۱۱۸} می‌توان یک موضوع حقوقی جاری که در رسانه‌های گروهی مورد توجه زیادی قرار گرفته را انتخاب نمود. یک گزارش یا داستان در مورد آن را در اختیار گروه‌های فراگیران قرار دارد تا در مورد آن به بحث و بررسی پردازند؛ مثل اینکه آیا در مورد عنوان گزارش پیشنهادی چه نظری دارند؟ استفاده از رادیو و نوارهای صوتی نیز می‌تواند یک مکمل مفیدی برای آموزش حقوق بشر محسوب شود. اگرچه باید راه‌های دیگری را نیز در نظر گرفت که بتواند آموزش رادیویی را تکمیل کند. قبل از شروع پخش مطالب باید آن موضوع مورد نظر را برای فراگیران مشخص نمود. در این زمینه می‌توان سؤالاتی را نیز مطرح کرد. پس از پخش می‌توان در مورد مطالب پخش شده بحث کرد و نظرات آنها و اینکه آیا موافق و یا مخالف هستند را جویا شد.^{۱۱۹}

---

117. Amnesty international, *op.cit.*, pp. 33.

*. Mass Media.

118. Nancy flowers *et al*, Method 18, Media, *op.cit.*, p. 1.

119. *Ibid*, pp. 34-35.

❖ بررسی برخی از روشهای ...

نتیجه

علی‌رغم ظهور آموزش حقوق بشر در بسیاری از مناطق دنیا و در واقع علی‌رغم اینکه ملل متحد دهه ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ را دهه آموزش حقوق بشر اعلام کرده، اما هنوز آموزه‌های حقوق بشر به‌درستی وارد مواد درسی مدارس ابتدائی، متوسطه و سایر انواع آموزش‌ها نشده است. به‌طور کلی، راه آینده آموزش حقوق بشر در تمام مناطق جهان براساس درخواست سیاسی و اجتماعی برای پیشبرد حق آموزش، آزادی و تکررگرایی در هر جامعه و همچنین تأمین منابع جهت مشارکت مردم و دموکراتیزه شدن شکل می‌گیرد.^{۱۲۰} فرهنگ جهانی حقوق بشر یک هدف دراز مدت است که از طریق ایجاد یک نظام جامع تعلیم و تربیت و اطلاعات عمومی هدفدار برای تمام گروه‌های جمعیتی بویژه زنان، کودکان، اقلیت‌ها، بومیان و معلولان، شامل تمام سطوح تعلیم و تربیت اعم از رسمی و غیر رسمی قابل دسترسی است.

همچنین پیشرفت واقعی در ساخت فرهنگ حقوق بشر با نیاز رسیدگی به توده‌های عظیم محروم شده و بیسوادان و میلیون‌ها کودکانی که حتی فرصت دسترسی به مبادی تعلیم و تربیت را ندارند از طریق تمام وسایل ممکنه و برنامه‌های مبتکرانه، پیوستگی دارد. از این نقطه نظر تأکید بر «تعلیم و تربیت برای همه»، «تعلیم و تربیت مادام‌العمر» و ترویج «آموزش بدون مرز» از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.^{۱۲۱}

در فرآیند آموزش حقوق بشر، روش‌ها و فنون تدریس از جایگاه مهمی برخوردار هستند. روش تدریس در واقع راه منظم و با قاعده‌ای است برای ارائه مطالب آموزشی. انتخاب روش تدریس، یکی از مراحل مهم آموزش است^{۱۲۲} که این انتخاب باید با توجه به امکانات محیطی، فضای فرهنگی، میزان آگاهی مربی و وضعیت فراگیران صورت گیرد. نکته دیگری که در زمینه روش‌های ارائه آموزش حقوق بشر باید توجه شود این است که استفاده از روش‌های فعال و فراگیر - محور کمتر از یک دهه است که در نظام آموزشی ایران مطرح شده است^{۱۲۳} و با در نظر گرفتن نیاز آموزش حقوق بشر به استفاده از این روشها باید بر فراگیری و اعمال آنها تأکید بیشتری شود. باید در نظر داشت که هر روش در یک موقعیت خاص و با محتوا و شاگردانی خاص ممکن است کارایی ویژه‌ای داشته باشد، اما ویژگی‌های خاصی که در همه روش‌های آموزش حقوق بشر مشترک هستند عبارتند از:

۱- ترویج و گسترش توانمندسازی شخصی، ارزیابی خود و احترام به خود؛

۱۲۰. جانوس سیمونیدس، پیشین، ج ۲، صص ۱۸۷-۱۸۴.

۱۲۱. جانوس سیمونیدس، پیشین، صص ۴۴-۴۵.

۱۲۲. صفوی، امان‌الله، پیشین، ص ۲۳۸.

۱۲۳. نقیه، مجید، الگوهای فعال تدریس (۱)، الگوی بدیعه‌پردازی، تهران، جوکار، ۱۳۸۲، ص ۱.

- ۲- توانمند ساختن فراگیران در جستجو کردن اطلاعات و آنچه باید بدانند؛
- ۳- ایجاد تعهد فعال در شرکت کنندگان به فراگیری؛
- ۴- تشویق محیط‌های آموزشی بدون سلسله مراتب، دموکراتیک و تشریک مساعی در یادگیری؛
- ۵- احترام به تجارب شرکت کنندگان و بررسی و شناسایی نقطه نظرات متفاوت؛
- ۶- تشویق به تأمل، تحلیل و تفکر انتقادی؛
- ۷- تعهد به پاسخهای شخصی و عاطفی همچنین به یادگیری شناختی؛
- ۸- تشویق تغییرات رفتاری و نگرشی؛
- ۹- تشویق خطرپذیری و استفاده از اشتباهات به عنوان منبع یادگیری؛
- ۱۰- تأکید بر انتقال مهارت‌ها و فراگیری عملی؛
- ۱۱- شناسایی اهمیت نشاط و شادی و خلاقیت در جریان آموزش و یادگیری.^{۱۲۴}

سخن آخر اینکه آموزش حقوق بشر باید به گونه‌ای انجام شود که فرد را چنان توانمند سازد تا در مورد مسائلی که در ارتباط با آنها آموزش ندیده است نیز بتواند تصمیم بگیرد و در نهایت اینکه به قول آنیموس ویت «آموزش آن چیزی است که باقی بماند حتی اگر هر آنچه در مدرسه فراگرفته‌ایم فراموش شود».^{۱۲۵}

---

124. Nancy Flowers *et al*, part IV. A, Methods for Human Rights Education, *op.cit.*, pp. 1-2.

125. Garth Meintjes, *op.cit.*, pp. 79-78.

❖ بررسی برخی از روشهای ...